

/68

नोव्हेंबर 2002 Rs. 10/-

चांदोबा

पिचावरम

पुढच्या वेळेला तुम्ही जेव्हां तमिळनाडला जायचे ठरवाल, त्यावेळीं तुमच्या दौऱ्यांत पिचावरमचा समावेश जरूर करा. हे एक देखणे व रमणीय स्थळ आहे.

पिचावरमच्या जंगलातल्या वनराजींत क्वचितच आढळणारा एक खास विशेष आहे - इथली दलदलींतली झाडी. या झाडांची मुळें कायमच पाण्यांत असतात. पिचावरमची दलदल-झाडी ही जगांत सर्वोत्तम मानली जाते. २,८०० एकरांची ही झाडी घनदाट आहे व नदीच्या प्रवाहाजवळचे सांठलेले पाणी संथ असल्यामुळें इथें अनेक चिमुकली बेटे तयार झाली आहेत. नदीच्या मुखाशी वाळूचा बांध आहे त्यामुळें हे अरण्य समुद्रापासून वेगळे झाले. असले तरी अतिशय सुंदर आहे. वेल्लार आणि कोलेरुनच्या प्रवाहांमुळें हे पाणी अनेक प्रकारच्या सांघिक जलक्रीडांसाठी उपयुक्त ठरते.

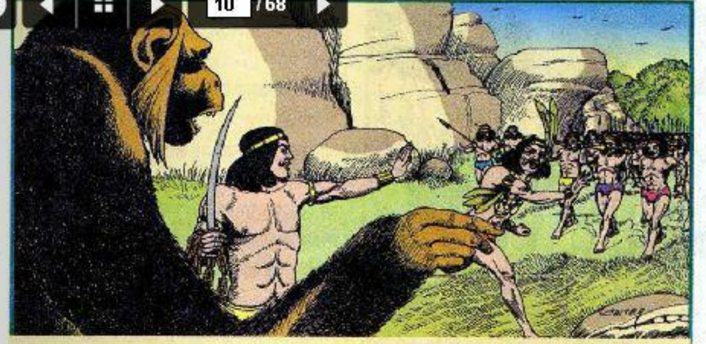
या प्रवाहांच्या कांठावर असलेली गर्द झाडी हे तर निसर्ग प्रेमींसाठी वरदान आहे. कांही दुर्मिळ झाडांच्या जाती इथें सांपडल्या आहेत.

पिचावरमला जाताना तुमचा कॅमेरा व दुर्बीण न्यायला विसरूं नका. पक्षीनिरीक्षण करण्यासाठी ही फारच छान जागा आहे. अनेक प्रकारचे करकोचे, बगळे, करढोक, मोठ्या चोचीचे पाणकोळी, वगैरे निरनिराळे पक्षी इथें दिसतात.

तमिळनाड पर्यटन खात्यातर्फे प्रवाशांसाठी इथें लहान होड्या वल्हविण्यासाठीं देतात.

पिचावरमला जायचा मार्ग

नटराजाचे मंदिर असलेल्या चिदंबरम गांवापासून पिचावरम हे सोळा किमी अंतरावर आहे. चेन्नई, मदुराई व त्रिचीहून इथें रेल्वेने जाता येते. राज्यांतल्या सर्व प्रमुख गांवांना जोडणारे मार्ग इथून आहेत. त्रिचीचा विमानतळ इथें सर्वांत जवळचा आहे. तमिळनाड पर्यटन विकास खात्यातर्फे इथें राहाण्यासाठी लहान बंगल्या व उपाहारगृहे यांची सोय आहे. बस, टॅक्सी व ऑटोरिक्षा या सुविधाही इथें आहेत.

माया सरोवर

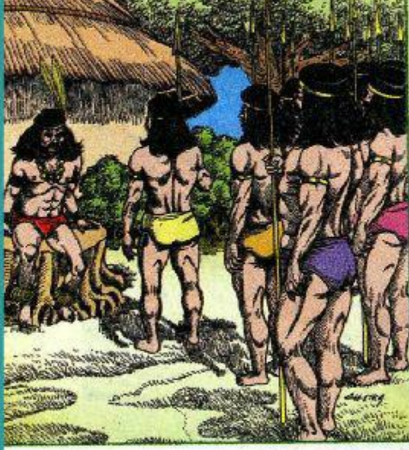
9

(जयशीलने फेंकलेला बाण जेव्हां नरवानराला लागला, तेव्हां कृपाणजितने डोंगरावरून खालीं पाहिले. त्याने आपला शत्रू जयशील याला ओळखले. तो पुन्हां लगेच गडेकोंडाच्या अनुचरांबरोबर त्या वस्तीच्या दिशेने पळायला लागला. गडेकोंडाने त्याची थट्टा केली म्हणून कृपाणजित नाराज झाला. आणि नरमानवाला त्याच्यावर हल्ला करण्यासाठी त्याने त्याला टोंकले. - त्यानंतर)

गडेकोंडाच्या अनुचरांनी जेव्हां पाहिले कीं कृपाणजित त्याच्या सरदारावर तुटून पडण्यासाठी नरमानवाला सांगतो आहे, तेव्हां तेही चिडून उठले. हातांत हत्यारे घेऊन ते कृपाणजितवर हल्ला करण्यासाठी पुढें सरसावले. त्यांना पाहून कृपाणजित घाबरुन गेला. तो एकटाच होता, आणि जरी ठेंगणे लोक असले तरी त्यांची संख्या जास्त होती.

कृपाणजितने एक युक्ती लढवली. त्याच्या दिशेने पुढें येत असलेल्या गडेकोंडाच्या अनुचरांकडे पाहून हंसतहंसत तो म्हणाला, "घाई करुं नका. मी तर तुमचा जवळचा मित्र आहे. मी फक्त तुम्हाला दाखवत हो तो कीं नरमानव हा मी पाळलेला आहे." असं म्हणून त्याने नरवानराच्या हातांत पकडलेल्या गडेकोंडाला सोडवले.

गडेकोंडा तर भीतीने थरथर कांपत होता. त्या वस्तीतल्या एका झोंपडीसमोर तो मटकन खाली बसला. त्याचे अनुचर त्याच्याभोंवती उभे राहिले आणि आता पुढे काय करायला हवे ते त्याला विचारुं लागले. गडेकोंडाच्या एव्हाना लक्षांत आलं

होतं कीं त्या सशक्त मानवाची मदत घेण्यात गडेकोंडाची फार मोठी चूक झाली होती.

आपल्या अनुचरांना गंभीर स्वरांत तो म्हणाला, "मी सांगतो आहे ते नीट लक्ष देऊन ऐका. आपल्या नरवानराच्या शेजारीं उभा राहून तो आपल्याकडे रोखून बघतोय. आपण सरळपणें त्याला पराभूत करूं शकणार नाही. तो वानर आणि ती लांब तलवार आपल्या ताब्यांत आली पाहिजे. तेव्हांच त्याच्या तावडींतून आपली सुटका होईल. मग त्यापायीं आपले कांहीजण मरण पावले तरी चालेल."

"आपण म्हणताय ते ठीक आहे. पण त्यासाठीं काय आणि कसं करायला हवं?" एका ठेंगण्याने विचारलं. "हा बलदंड मानव जेव्हां मरेल, तेव्हां गडाची राणी आपल्याला सहजगत्या नष्ट करूं शकेल. आता त्या दुष्ट राणीच्याबरोबर राक्षसासारखे हे दोघेजण आहेत. ते निश्चितच तिला मदत करतील." आणखी एका ठेंगूने आपली भीती व्यक्त केली.

गडेकोंडा नाराज होऊन त्या दोघांना म्हणाला, "जर आपण मरणारच असलो तर आपल्या जातीच्या बांधवांच्या हातून तरी मरूं! त्यासाठी आणखी एक उपाय आहे. आपण राणीशी तह करूं या. तिला आपण सांगू कीं आम्ही तुझे सेवक बनण्यास तयार आहोत. आपण तिची क्षमा मागू. माझी पक्की खात्री आहे कीं ती आपल्याला माफ करील."

दूर उभा असलेला कृपाणजित हे सारं कांही बघत होता. आपल्या वानराला घेऊन तो त्यांच्याजवळ आला. तो गडेकोंडाला म्हणाला, "खरं काय ते सांगा, माझ्याविरुद्ध कसला कट तुम्ही रचना आहात? तुम्ही मला मारणार आहात कां? खरं काय आहे ते सांगा!" त्याने जरा जोरांतच सांगितलं.

गडेकोंडा उठून उभा राहिला आणि बोलला, "बलवानजी, आम्ही कसलाही कट करत नाही आहोत. आम्ही फार काळजींत आहोत. आम्ही संकटांत सांपडलो आहोत. सूर्यास्त होण्यापूर्वीच आम्हाला अरण्यांत दूरवर जाण्याची इच्छा आहे."

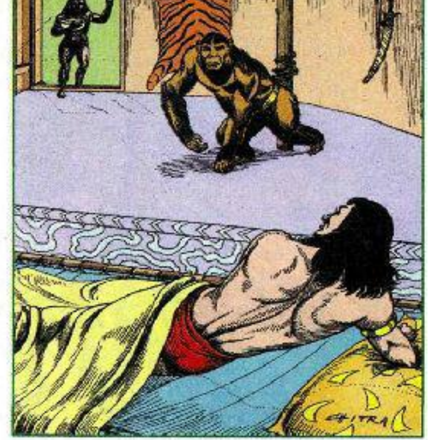
गडेकोंडाचे बोलणें ऐकून कृपाणजित एकदम घाबरून गेला. जंगलात राहताना ज्या अनेक अडचणी त्याने सोसल्या होत्या, त्या साऱ्या त्याला आठवूं लागल्या. त्याने लागलीच मोठ्या नम्र स्वरांत गडेकोंडाला म्हटलं, "गडेकोंडा, तूं घाबरूं नकोस. तुम्ही लोकांनी जर मला मदत केलीत तर आज मध्यरात्रींच मी त्यांचा नायनाट करीन. ती आणि माझा नरवानर मिळून त्यांना कायमचीच काळझोंप देऊन टाकूं. त्यानंतर तर या पर्वतराजीचे, या अरण्यांचे तुम्ही एकमेव राजे बनाल. गडेकोंडा महाराजांचा विजय असो." असं म्हणून त्याने जयघोष केला.

यावर गडेकोंडा खूष झाला आणि त्याने मान डोलावली. कृपाणजिताने नरवानराची सांखळी पकडली आणि त्याला पुढें ओढत तो म्हणाला, "आम्ही दोघे उपाशी आहोत. आमच्या जेवणाची कांहीतरी व्यवस्था करा." हे बोलतबोलत तो आपल्या झोंपडीच्या दिशेने जाऊं लागला.

"तुमचं दोघांचही जेवण तिथे तयार आहे." गडेकोंडाने स्वतःशी हंसतच म्हटलं. कृपाणजितची झोंपडी इतर झोंपड्यापेक्षां जरा दूर अंतरावर होती. तिथें पोंचल्यानंतर त्याने ओरडून सांगितलं, "मी आता मध्यरात्रीपर्यंत भरपूर झोंप घेणार आहे. तोपर्यंत तुम्ही कुणी मला उठवूं नका. त्यानंतर शत्रूचा संहार होईल."

गडेकोंडा जास्तच खूष झाला आणि त्याने आनंदाने मान डोलावली. चार विश्वासू आणि साहसी अनुयायांना बरोबर घेऊन तो आपल्या झोंपडीत गेला. त्यानंतर कांही घटकानंतर ही घटना घडली. झोंपलेला कृपाणजितला अचानक जाग आली आणि तो म्हणूं लागला, "हा तेलाचा वास कुठून येतोय?" इकडे-तिकडे बघत तो ओरडूं लागला, "बाहेर कोण आहे? हा एरंडेल तेलाचा वास येतोय तरी कुठून?"

बाहेरच्या बाजूने लगेच उत्तर आलं, "महाशय, हा कांही एरंडीच्या तेलाचा वास नाही. हे तर तिळाचे तेल आहे. डांसामुळें आणि इतर किडे-

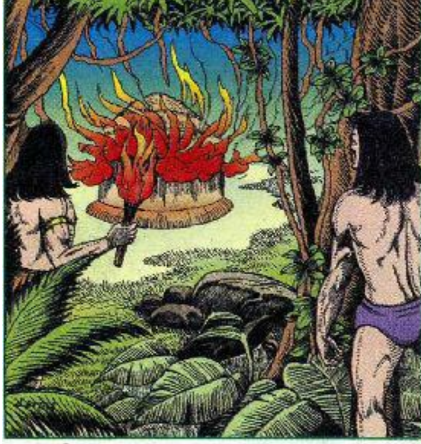

कीटकांमुळें तुमची झोंपमोड होऊं नये अशीच आमची इच्छा आहे. तुम्ही निर्धास्तपणें झोंप घ्यावी असं आम्हाला वाटतं. मध्यरात्रीं शत्रूचा संहार करायला जायचं आहे ना तुम्हाला?" गडेकोंडाच्या एका माणसाने बाहेरुन ओरडून सांगितलं.

"वा, वा, छान, छान!" असं म्हणून कृपाणजिताने मोठी जांभई दिली आणि आपले डोळे पुन्हां मिटले.

त्यावेळीं गडेकोंडा आपल्या कांही अनुयायांबरोबर तिथें आला. त्याने खूण करताच एक ठेंगू इसम मुकाट्याने झोंपडीच्या आंत गेला आणि भिंतीवर लटकवलेली तलवार त्याने हलकेच उचलली. तो तलवार घेऊन बाहेर आला आणि त्याने झोंपडीला चारी बाजूंनी आग लावली.

कांही क्षणांतच आंत झोंपलेल्या कृपाणजितला

त्या आगीची धग जाणवली. तो जोरांत ओरडायला लागला, "अरे ठेंगण्यांनो, मी याचा सूड जरूर घेईन." त्याने तलवारीसाठी भिंतीकडे पाहिले. तिथें तर तलवार नव्हती.

तितक्यांत नरवानरही जोराने ओरडायला लागला. सांखळी ओढण्यासाठी त्याने आपली पूर्ण शक्ति एकवटली, आणि त्याच्या कमरेला बांधलेली ती सांखळी तुटली. चारी बाजूंनी झोंपडी पेटलेली पाहून तो झोंपडीच्या दाराकडे जाऊं लागला. दुसरा कांही मार्ग दिसेना म्हणून कृपाणजितने स्वतःला वांचवण्यासाठी नरवानराच्या कमरेला असलेली सांखळी पकडली. वानराने जोर लावून दार तोडले आणि तो बाहेर आला. त्याच्याबरोबर कृपाणजितही बाहेर आला पण तो खाली पडला, आणि त्याच्या हातांतून सांखळी सुटली.

हे दृश्य जेव्हां गडेकोंडाने पाहिलं तेव्हां त्याने ओरडून आपल्या अनुयायांना सांगितलं, "नरवानराला जाऊं द्या, पण या कृपाणजितला भाल्याने भोंसकून काढा."

"आता कृपाणजित लटलट कांपायला लागला. जवळच पडलेले एक सुकें लांकूड त्याने हातांत घेतले आणि त्याने तो गडेकोंडाच्या अनुयायांना मारायला लागला.

वस्तीतल्या इतर ठेंगण्या लोकांनी पाहिलं कीं आगीच्या ज्वाळा आजूबाजूला पसरत आहेत. जोरजोराने होणारा आरडाओरडा ऐकायला येत होता. त्यावेळीं अरण्यांतल्या वृक्षांच्या बुंध्या-जवळ दोन विचित्र प्राणी दिसत होते. घोड्यां-सारख्या दिसणाऱ्या दोन अद्भुत प्राण्यांवर ते बसलेले होते. त्या प्राण्यांच्या शरीरावर माशांच्या कातडीवर असतात तसे खवले होते. नीट लक्षपूर्वक बघितलं तर ते मकरकेतूच्या वाहना-सारखे, जलग्रहसारखे दिसत होते. दोन्ही स्वारांच्या अंगावर खवल्यांसारखेच कातड्याचे कपडे होते. त्यांच्या कमरेला लांबलांब तलवारी लटकत होत्या.

त्यांच्यापैकीं एकाने चटकन आपली तलवार म्यानांतून काढली आणि म्हटले, "अग्रज सर्पनख, त्या वस्तीला कुणीतरी आग लावलेली दिसते आहे. हे त्यांच्या शत्रूचेच काम असेल बहुतेक. ते यांचा सर्वनाश करण्यासाठी टपलेलेच आहेत."

दुसऱ्याचे नांव होते सर्पसख. त्याने चिडून म्हटलं, "होऊं दे त्यांचा सर्वनाश! आपण आहोत नि ते लोक आहेत. आपल्याला त्यांच्याशी कांहीही देणंघेणं नाही. जे व्हायचं असेल ते होऊन जाऊं दे. आपण इथें कशासाठी आलो आहोत ते लक्षांत आहे ना? या अरण्यांत आपण कां भटकतोय ते विसरलास कीं काय?"

"हो, हो, लक्षांत आहे कीं, सारं कांही लक्षांत आहे." असं म्हणत सर्पनख घोड्यावर उभा राहिला आणि त्या वस्तीकडे पाहात आश्चर्यचकित स्वरांत म्हणाला, "फारच विचित्र वाटतंय रे! एक भयंकर नरवानर ठेचकाळत त्यांतून पळून जायचा प्रयत्न करतोय. ते ठेंगणे लोक त्याला हरतऱ्हेने त्रास देत आहेत. त्याच्याबरोबर एक सामान्य माणूस आहे. ते ठेंगणे लोक त्यालाही खूप सतावताहेत. हे सगळं पाहिल्यानंतर गप्प कसं बसता येईल?"

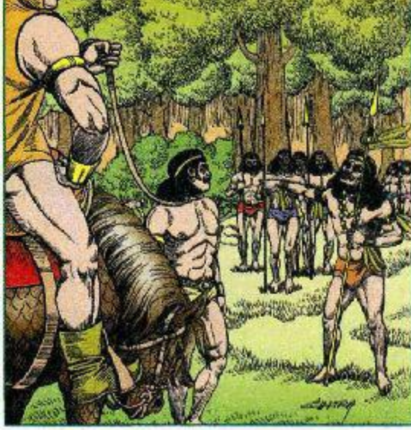
"मला तरी हे सगळं थोडंच माहीत होतं? त्या नरवानराला आणि त्या मानवाला आपण जिवंत पकडलं पाहिजे. त्या मानवाच्याकडून आपल्याला आपल्या हरवलेल्या भावाचा पत्ता सांपडेल कदाचित!" असं म्हणून सर्पसखने आपल्या घोड्याला प्रेमाने गोंजारले. आणि खोगीराच्या चारी बाजूंनी कमळाच्या देठांपासून तयार केलेली जी दोरी लटकत होती ती हातांत घेतली.

दोघेही त्वरेने गडेकोंडाच्या वस्तीकडे निघाले. नरवानर आपल्या मजबूत हातांनी झोंपड्या तोडत होता. असं वाटत होतं कीं कृपाणजितला वेड लागलंय. तो जोरजोराने ओरडत होता आणि लांकडाच्या फांट्यांनी ठेंगण्या मंडळींना मारत होता.

"दादा, मी त्या नरवानराचा समाचार घेतो. तू त्या धष्टपुष्ट माणसाला पकड." असं म्हणून सर्पसखने आपला घोडा नरवानराच्या दिशेने वळवला.

सर्पनखने कमळदेठाची दोरी वर उचलली आणि त्याचा फांस कृपाणजितच्या गळ्यांत पडेल असा फेंकत तो ओरडला, "मायासरोवरकी जय!" सर्पनखने फेंकलेली दोरी कृपाणजितच्या गळ्याभोंवती बरोबर पडली. त्याचा फांस घट्ट ओढण्यापूर्वीच कृपाणजित जोराने आक्रोश करूं लागला, "महोदय, मला मारूं नका हो! तोही

तुमच्यासारखाच एक मनुष्य होता, आणि मी पूर्वी त्याला मदत केली होती. तो एका विचित्र दिसणाऱ्या हत्तीवर बसत असे."

त्याचे बोलणें ऐकून सर्पनख आश्चर्यचकित झाला व म्हणाला, "याचा अर्थ असा होतो कीं तू मकरकेतुला ओळखतोस. तो मोठा पराक्रमी व शूर योद्धा असूनसुद्धां त्याने तुमची मदत मागितली, त्याच्यावरून असं वाटतंय कीं तो संकटात सांपडलेला आहे. तर मग सांगा, तो मकरकेतु आता कुठे आहे?"

कृपाणजितने आपले दोन्ही हात पसरून म्हटले, "आपली कमळाच्या देंठाची दोरी माझ्या गळ्याला टोंचतेय हे! मला नीट बोलतादेखील येत नाही. ही दोरी जरा सैल करता कां?"

"हो, हो, सैल करतो ना! पण जर कां पळून जायचा प्रयत्न केलास तर हीच दोरी तुझ्या गळ्यांत यमपाश बनेल हे मात्र लक्षांत ठेव." गंभीर आवाजांत सर्पनखने सांगितलं.

जेव्हां दोरी जराशी सैल करण्यांत आली. तेव्हां कृपाणजित म्हणाला, "महोदय, मकरकेतु आता कुठे आहे ते कांही मला माहीत नाही. कांही दिवसांपूर्वी अमरावती नगराच्या जयशील नांवाच्या एका माणसाने आणि त्याच्या एका मित्राने मकरकेतुला फार छळले होते. ही खरी गोष्ट मला अरण्यांत राहणाऱ्यांच्याकडून समजली."

तितक्यांत गडेकोंडा सर्पनखच्या समोर आला आणि वांकून नमस्कार करीत म्हणाला, "अहो जल अश्व शूरवीर, या दुष्टाशी बोलताना तुमच्या सहकाऱ्यावर काय संकट कोसळलं आहे, त्याच्याकडे तुमचं लक्ष गेलेलं नाही!"

सर्पनखने लगेच चारी बाजूंना नजर फिरवली, आणि गडेकोंडाला विचारलं, "माझ्या भावावर कसलं संकट आलंय?"

गडेकोंडाने उत्तर दिलं, "तुमचा भाऊ आणि नरवानर यांच्यात मारामारी झाली. दोघेही लढतालढता त्या झाडींत शिरले आहेत. जलअश्व दुसऱ्या दिशेने पळून गेला. त्या नरवानराने तुमच्या भावाची मानगूट पकडून त्याला उचलले आणि आपल्या खांद्यावर टाकून तो तिसरीकडे पळाला. तो वानर या कृपाणजितने पाळलेला आहे. त्यानेच त्या वानराला असं करण्याचा इशारा केला असावा."

"अरे बुटक्या, ही गोष्ट सांगायला इतका वेळ कां लावलास? घे ही दोरी, पकड नीट!" असं म्हणून त्याने ती दोरी गडेकोंडाच्या हातांत दिली व पुढे तो म्हणाला, "तो दुष्ट कुठे पळून तर जाणार नाही ना, याची जबाबदारी तुझ्यावर आहे." एवढं बोलून त्याने घोडा पिटाळला व तो त्वरेने त्या वृक्षराजींत नाहीसा झाला.

ठेंगू लोकांच्या वस्तींत जी आग लागली होती, कृपाणजित व नरवानराशी गडेकोंडाचे अनुयायी यांची जी लढाई चालली होती, त्यांचा आरडा-ओरडा व जोरदार आवाज डोंगराच्या पलीकडच्या बाजूला असलेल्या जयशील व सिद्धसाधकाला ऐकूं जात होता. त्यांनी तिकडे काय होते आहे व काय चालले आहे, ते पाहायला ठेंगण्या लोकांच्या सेनापतीला पाठवले.

दोघांना घेऊन सेनापती त्या डोंगरावर चढला. तिथून त्याने वस्तीच्या बाजूला एक नजर टाकली. तिथें जे कांही चाललेलं होतं ते पाहून तो फारच खूष झाला. ही आनंदाची बातमी जयशीलला सांगण्यासाठी तो परत मागे वळणार, तेवढ्यांत तिथें आलेल्या सर्पनख व सर्पसख यांना त्याने पाहिले.

ठेंगण्याचा सेनापती धांवतच आला आणि त्याने जयशील व सिद्धसाधकास सविस्तर माहिती दिली.

ती ऐकून सिद्धसाधकाने आपला शूळ उचलला आणि तो ओरडत उठला, "जय महाकाली!" आणि त्याने जयशीलला म्हटलं, "जयशील, आपण ज्या कामासाठी आलो आहोत, ते काम निश्चितच यशस्वी होईल. ही माणसें जलाश्वांच्यावर स्वार होऊन आली आहेत, ती मकरकेतूचीच माणसें आहेत यांत संशयच नाही. त्या दोघांना आपण पकडूं या आणि त्यांना नीट समजावून सांगून किंवा जरा धाक दाखवून

त्या मायासरोवराची जागा कुठे आहे त्याचा तपास करूं या. त्यानंतरच कनकाक्ष महाराजांची मुलें - कांचनवर्मा व कांचनमाला यांना सोडवून बरोबर घेऊन जाणें आपल्याला शक्य होईल."

त्यावर जयशीलने हंसतच उत्तर दिलं, "साधक, विचित्र घोड्यांवर स्वार होऊन आलेल्या दोन माणसांकडून आपली समस्या थोडीच सुटणार आहे? त्यामुळें आपल्याला कनकाक्ष राजाची मुलें काय सहजासहजी मिळणार आहेत? तुझा उत्साह कौतुकास्पद आहे, पण आपण कांहीही करण्याच्या अगोदर जलअश्वावर स्वार होऊन ते या भागांत कां आले आहेत आणि त्यांना जिवंत कसे पकडता येईल याचा आपण आधी विचार करायला हवा!"

जंयशीलचे हे उत्तर ऐकून सिद्धसाधकाचा उत्साह मावळला, आणि आपला शूळ खाली

टाकत त्याने म्हटलं, "तूच विचार कर नि सांग कीं त्यांना जिवंत कसं पकडायचं ते!" जयशीलने होकारार्थी मान डोलावत म्हटले, "तू आपला शूळ खाली कशासाठी टाकलास? कीं आत्तापासून आपल्या मंत्रशक्तीवरच्च तू अवलंबून राहाणार आहेस?"

'जय महाकाली' असा घोष करीत सिद्ध-साधकाने हातांत शूळ घेतला आणि तो म्हणाला, "जयशील, अजून माझी मंत्रशक्ती तितकी जागृत झालेली नाही. त्या दिवशी स्मशानांत महाकालीचा सेवक कालकाल याने जवळजवळ माझी जीवच घेतला होता, हे तुला माहित आहेच की."

'हो हो' म्हणत जयशीलने ठेंगण्या लोकांच्या सेनापतीच्या दिशेने वळून पाहिले व पुढें म्हटले, "तुम्ही आपले कांही सैनिक बरोबर घेऊन आमच्या पाठीमागून आलं पाहिजे."

"महोदय, मी अशाच्च आज्ञेची वाट पाहात होतो" सेनापती म्हणाला.

त्याला घेऊन जयशील व सिद्धसाधक जरा दूर गेले. डाव्या बाजूच्या मोठमोठ्या वृक्षांच्या झाडीतून त्यांना नरवानराचा भयंकर चीत्कार ऐकूं आला. सर्वजण आश्चर्यचकित होऊन तिकडे बघू लागले.

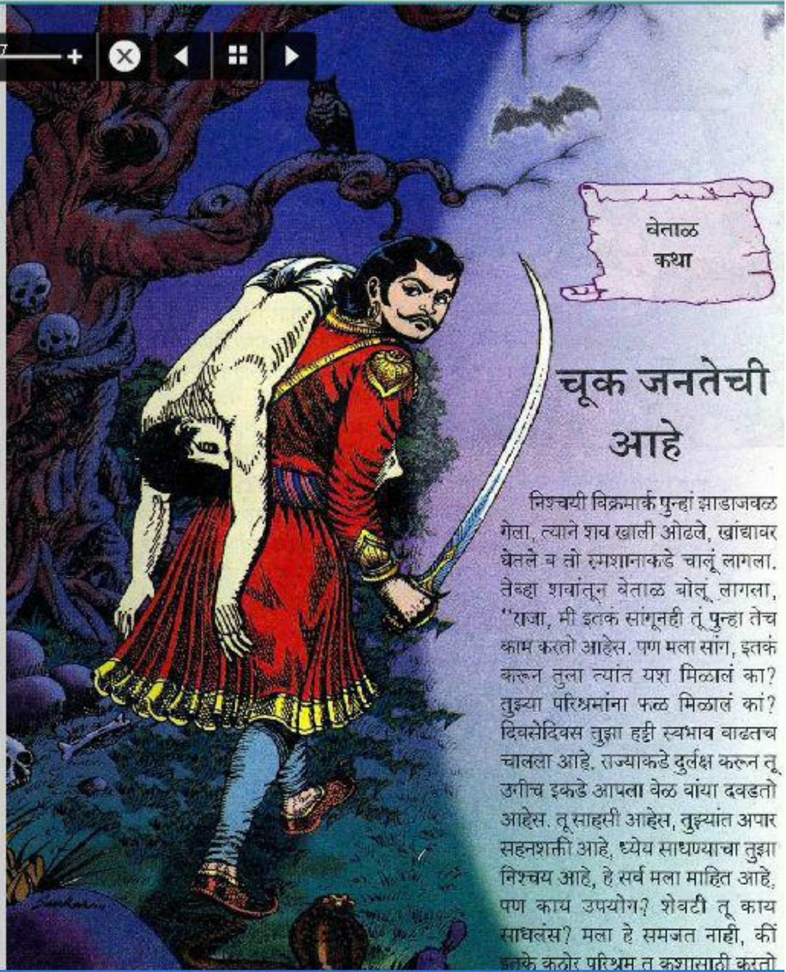
नरवानर झाडांच्या बुंध्यावर उड्या मारत जात होता. त्याच्या खांद्यावर अजीब पोशाखांतला एक माणूस पडला होता, आणि तो तिथून हलण्याचं चिन्ह दिसत नव्हतं.

"जयशील, ज्या माणसांना जिवंत पकडून आपण मायासरोवराचे रहस्य जाणून घेण्यास उत्सुक आहोत, हा माणूस त्यांच्यापैकींच्च एक असावा. बहुतेक तो नरवानराच्या हातून मेला असावा. पण तो दुसरा माणूस आता कुठे असेल?" सिद्धसाधकाने उत्सुक स्वरांतच विचारलं.

सिद्धसाधक आपले बोलणे पूर्ण करण्यापूर्वीच जलाश्ववर स्वार झालेला सर्पनख त्वरेने झाडा खाली आला व जोराने ओरडूं लागला, "सर्पसख, तू कुठे आहेस रे सर्पसख, अरे सर्पसख?"

जयशीलने चटकन हात वर करून सर्वांना सांगितले, "सगळ्यांनी झाडांच्या मागे लपून बसा. हा जलाश्वावरचा स्वार जो आहे, त्याला आपण दिसता कामा नये. कोणत्याही परिस्थितींत, आपण त्याला जिवंतपणीं पकडलंच पाहिजे." असं म्हणून त्याने सर्वांना धोक्याची सूचना दिली. (क्रमश)

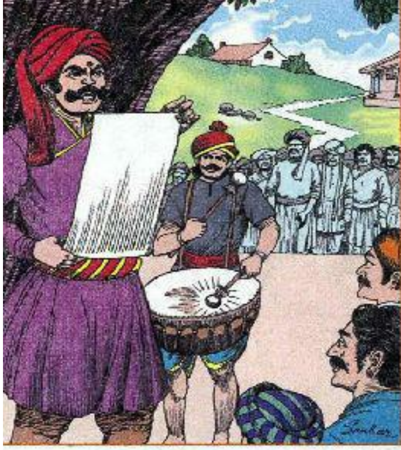

वेताळ कथा

चूक जनतेची आहे

निश्चयी विक्रमार्क पुन्हां झाडाजवळ गेला, त्याने शव खाली ओढले, खांद्यावर घेतले व तो स्मशानाकडे चालूं लागला. तेव्हा शवांतून वेताळ बोलूं लागला, "राजा, मी इतकं सांगूनही तूं पुन्हा तेच काम करतो आहेस. पण मला सांग, इतकं करून तुला त्यांत यश मिळालं का? तुझ्या परिश्रमांना फळ मिळालं कां? दिवसेंदिवस तुझा हट्टी स्वभाव वाढतच चालला आहे. राज्याकडे दुर्लक्ष करून तू उगीच इकडे आपला वेळ वांया दवडतो आहेस. तू साहसी आहेस, तुझ्यांत अपार सहनशक्ती आहे, ध्येय साधण्याचा तुझा निश्चय आहे, हे सर्व मला माहित आहे, पण काय उपयोग? शेवटी तू काय साधलंस? मला हे समजत नाही, कीं इतके कठोर परिश्रम तू कशासाठी करतो

आहेस? खूप पूर्वी विक्रमसिंह नांवाचा एक राजा होता. त्याने आपल्या राज्याची जबाबदारी कर्तव्यदक्ष मंत्र्यावर लादायला पाहिली, पण तो त्यांत यशस्वी झाला नाही. मला वाटतं, तू पण तसाच पराभूत होशील. मी तुला त्याची गोष्ट सांगतो, ती लक्ष देऊन ऐक. तुझा थकवाही दूर होईल." असे म्हणून वेताळाने कथा सांगायला सुरवात केली.

विक्रमसिंह विशालदेशचा राजा होता. त्याला मूलबाळ नव्हते. पण तरीही प्रजेलाच तो आपली संतान समजायचा. आणि आपल्याला संतान नाही म्हणून त्याला त्याची कधी चिंताही वाटत नसे. परंतु गांवातल्या नागरिकांना नेहमी वाटायचे की विक्रमसिंहाच्या मृत्यूनंतर कोण राजा होईल? तो कसा असेल? कांही मुख्य नागरिकांनी राजाची भेट घेतली आणि त्याला सांगितले, "महाराज, आपण योग्य अशा एका मुलाला दत्तक घ्या. त्याला लहानपणापासून सर्व शिक्षण द्याल व इतर सर्व विद्येंत पारंगत कराल, तरच तो आपल्या-सारखा एक आदर्श व उत्तम राजा होईल."

जेव्हां विक्रमसिंहाने लोकांच्या या गोष्टी ऐकल्या, तेव्हां त्याला वाटले की राजा होऊन कर्तव्य पार पाडण्यासाठी माझेच संतान असायला हवे असे कांही नाही. पण राजा होण्यासाठी त्या व्यक्तीला चांगले शिक्षण देऊन त्याची योग्यता वाढवली पाहिजे. हे राणीला सांगितल्यावर तिलाही ते पटले. दोघांनी मिळून या विषयावर असा निर्णय घेतला की गांवातल्या योग्य तरुणांची निवड करायची. मग गांवात दवंडी पेटवली की शूर, वीर, हुशार, समर्थ तरुणांनी निवडीसाठी पुढे यावे. पाहता पाहता राजधानीत हजारों तरुण राजाच्या निवडीसाठी आले. राजाने स्वतः लक्ष देऊन अनेक तरुणांच्या परीक्षा घेऊन त्यांतले दोन तरुण निवडले. त्यांचे नाव होते सुशाल आणि कुशाल. हे दोघेही इतरांपेक्षा सर्व बाबतीत समर्थ व योग्य होते.

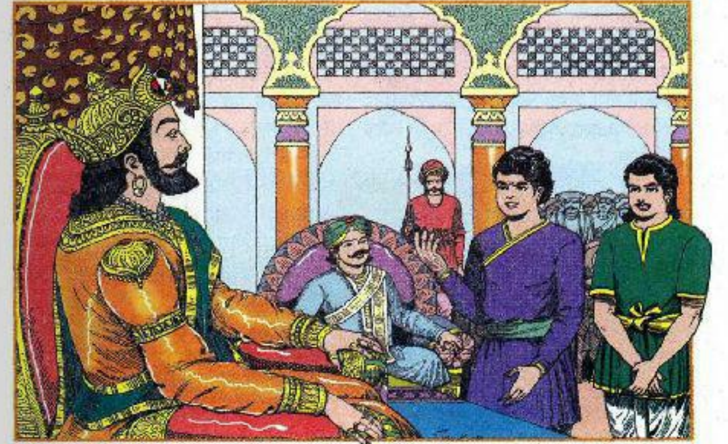
या दोघांपैकी एकालाच राजा म्हणून निव-डायचे होते. पण ते दोघेही सर्व विद्येंत सारखेच तरबेज होते, त्यामुळे राजाला एकालाच निवडणे कठीण गेले. राजाने त्या दोघांना सांगितले, "तुम्ही दोघेही सर्व कलांत सारखेच निपुण आहात, पण कोणी एकच विशाल देशचा राजा बनूं शकतो. राजा होणे म्हणजे कांही साधी, सोपी गोष्ट नाही. राजाला लोक देवासमान मानतात. मानवाने प्राप्त करून घेण्यासारख्या सर्व कलागुणांत तुम्ही पारंगत आहात, आता देवाची तपश्चर्या करून दैवीशक्ती प्राप्त करून घेऊन एका वर्षाने या. तुम्हा दोघांपैकी जो कोणी देवाची जास्त कृपा प्राप्त करून घेईल, त्याला मी या

राज्याचा राजा करेन. आता तुम्ही जाऊं शकता." सुशाल आणि कुशाल जवळच्या जंगलात गेले व त्यांनी घोर तपश्चर्या सुरुं केली. एक वर्ष पूर्ण होण्याआधीच देव त्यांच्यावर प्रसन्न झाले. व खूष होऊन त्यांना वर मागायला सांगितले. सुशाल म्हणाला, "माझी प्रजा सदैव सुखी असू दे." देव प्रसन्न होऊन म्हणाले, "बाळ, तुझी मेधाशक्ती अद्भुत असेल. तिच्या बळावर तू कुठल्याही अवघड समस्यांना तोंड देऊ शकशील. तुझ्या राज्यांत कोणत्याही रोगांवर मात करणारी शक्ती असलेले वैद्य असतील. तू राजा झाल्यावरच या वरांचे फळ तुला मिळेल." असे म्हणून देव अदृश्य झाले.

नंतर देव कुशाल समोर प्रगट झाले. तेव्हां कुशाल म्हणाला, "प्रजा माझे सांगणे म्हणजे दगडावरची रेघ समजतील. जे कोणी मला विरोध करतील, त्यांचा सर्वनाश करण्याची शक्ती मला द्या. माझ्यावर विश्वास ठेवतील ते सदैव आनंदात व सुखांत असतील."

"तथास्तु! जेव्हां तू राजा होशील तेव्हांच या वरांचा तुला उपयोग होईल. आणि या वरांची सीमा तुझ्या राज्यापर्यंतच असेल." असे म्हणून देव अदृश्य झाले.

कुशाल व सुशाल दोघेही राजधानींत परतले. ते राजा विक्रमसिंहाला भेटले. त्या दोघांनी प्राप्त करून घेतलेल्या दैवी शक्तींविषयी राजाला सांगितले. सर्व ऐकून घेतल्यानंतर राजा म्हणाला, "कुठल्याही राजाचे हे पहिले कर्तव्य आहे की त्याने आपली प्रजा म्हणजे संतान आहे असे मानले, पाहिजे. त्यानंतर शत्रूचा नाश करण्याचं बळ त्याच्यांत असलं पाहिजे. पण तुम्हां दोघांमध्येही अर्धे अर्धेच लक्षण आहे. त्यामुळे

तुमच्यापैकी एकाला मी राजा व एकाला सेनाधिपती करूं शकेन. पण तुमच्या वरप्राप्तीप्रमाणे या शक्तींचा उपयोग तुम्ही राजा झाला तरच करूं शकता. दोघांच्याही शक्तींचा उपयोग एकाच वेळीं करणे शक्यच नाही. तुम्ही एक काम करा. तुम्ही लोकांमध्ये मिसळून राहा, त्यांची सेवा करा, त्यांचा आदर करा, नि त्यांचे प्रेम मिळवा."

राजाने सांगितल्याप्रमाणे सुशाल व कुशाल जनतेची सेवा करू लागले. लोकांच्या सुखदुःखांत सहभागी होऊ लागले. विक्रमसिंहाने राज्य-कारभाराची जबाबदारी मंत्र्यावर टाकली व तो जवळच्या जंगलात निघून गेला. तीन महिने त्याने कठोर तपश्चर्या केली आणि देव त्याच्यावर प्रसन्न झाले. राजाचे दुःख त्यांना माहित होते. ते म्हणाले, "राजा, सुशाल चांगला माणूस पण कुशाल वाईट आहे. आपल्या बुद्धीप्रमाणेच त्यांनी वर मागितले. त्यांच्या तपश्चर्येवर प्रसन्न होऊनच मी त्यांना वर दिले."

विक्रमसिंह त्यावर म्हणाला, "देवाधिदेवा, चांगल्या माणसाची इच्छा पूर्ण करण्यासाठी तू त्याला वर दिलास हे ठीक आहे, पण वाईट कुशाललाही वरदान कां दिलंस?"

"माझ्यावर त्यांनी ठेवलेली श्रद्धा, निष्ठा ही मला मुख्य आहे. त्यांच्या चांगुलपणा वाईट-पणाशी माझा संबंध नाही. त्या दोघांतल्या कोणाला राजा करायचे ते प्रजेवर सोडून दे. याचा निर्णय प्रजाच घेऊं दे. प्रजेंतसुद्धा चांगली व वाईट अशी दोन्ही प्रकारची माणसें असतात. तुझ्या विशाल राज्याचे दोन विभाग कर. सुशालला निवडणारी प्रजा सुशालच्या राज्यात राहील व कुशालला राजा करणारे लोक कुशालच्या राज्यांत राहतील. आता तुझा प्रश्न मिटला ना? आता प्रश्न आहे जनतेचा! तेच आपला राजा निवडणार आहेत. त्यांच्या निर्णयाचें फळ त्यांना मिळेल, तू काळजी करू नकोस."

विक्रमसिंह आपल्या राजधानीत परत आला. त्याला वाटले, वाईट माणसाला कोण आपला राजा करेल? पण देवाने सांगितल्याप्रमाणे त्याने सुशाल व कुशाल दोघांनाही राजा म्हणून घोषित केले. अधिक लोकांनी सुशालला आपला राजा मानण्याचा निर्णय घेतला तर कांही लोकांनी कुशालला आपला राजा मानले. जनसंख्येनुसार राज्याचा मोठा हिस्सा सुशालला व लहान हिस्सा कुशालला मिळाला.

बेताळाने आपली कथा ऐकवून राजाला विचारले, "राजा, विक्रमसिंहाने जो निर्णय घेतला, त्याविषयी माझ्या मनांत दोन शंका आहेत. विक्रमसिंह जनतेला आपली संतान मानत होता.

प्रजा-सुख हेच मुख्य समजून तपश्चर्या करून ज्या सुशालने वरदान मिळवले, त्यालाच खरे तर राज्य करायला द्यायला हवे होते. पण राजाने तसे केले नाही. हे वागणं जरा विचित्र वाटत नाही? आता दुसरे म्हणजे देवाने दिलेले वरदान. वरदान मिळवण्यासाठी निष्ठापूर्ण, श्रद्धापूर्ण तपश्चर्या हवी, मानवी गुणांचा त्याच्याशी संबंध नाही असे देव मानतात. हे असे मानणे योग्य आहे कां? माझ्या शंकांचे उत्तर माहित असूनही जर तू गप्प बसलास तर तुझ्या डोक्याची शकले शकले होतील."

राजा विक्रमार्क म्हणाला, "कुठल्याही देशात सुख-शांती हवी असल्यास तिथे एक असा राजा हवा की जो आपल्या प्रजेची काळजी घेईल, प्रजेची सेवा करेल आणि त्याचबरोबर शत्रूंवर ताबा ठेवेल, वेळ पडल्यास शत्रूंचा नाश करेल. हे दोन्ही गुण राजामध्ये असले पाहिजेत. सुशाल आणि कुशाल या दोघांतही ते अर्धे अर्धेच होते. सुशालला राजा म्हणून घोषित केले तर कुशाल रागाने उग्र रूप धारण करेल, रागाच्या भरात सुशालवर आघात करेल. म्हणूनच राजाने देवाच्या सल्ल्या-प्रमाणें वागायचे ठरवले. वरदानाविषयी सांगायचे तर देवाने जे म्हटले ते अगदी बरोबर आहे. निष्ठा व श्रद्धा ठेवून दुष्ट तपस्या करतात खरे, पण त्याचे फळ त्यांचा नाश करते. कुठल्याही परिस्थितीत त्यांचे भले होत नाही. स्वभावाने दुष्ट असलेले दुष्ट वरदानच मागतात व ते वरदानच त्यांचा सर्वनाश करते. पुराणांत सुद्धां अशा किती तरी कथा आहेत. परंतु दुष्ट लोकांपासून जनतेचे रक्षण करणे, त्यांच्यापासून जनतेला दूर ठेवण्याची जबाबदारी शासकांची आहे. म्हणून विक्रम-सिंहाला देवाने सल्ला दिला की शासकांची निवड करण्याचा निर्णय जनतेवरच सोडून दे. अधिक संख्येने चांगले असलेल्या लोकांनी सुशालला राजा म्हणून निवडले, तर अल्प संख्येने जे वाईट होते त्यांनी कुशालला निवडले. मनुष्य आपल्या स्वभावा-प्रमाणेच चांगल्यावाईटाची निवड करतो, त्याच्या निर्णयानुसारच त्याला सुख-दुःख, शांती-अशांती, समाधान असमाधान, आनंद इ. प्राप्त होते. देवाचे वरदान चुकीचे नाही. ते नेहमी न्यायाला धरून असते."

राजाने आपले मौनव्रत भंग केल्यामुळे वेताळ नेहमीसारखी शवासहित अदृश्य झाला व परत झाडावर जाऊन बसला.

(सुचित्राच्या रचनेवर आधारीत)

भारतीय दंतकथा - ७

जेव्हां देव म्हातारे झाले होते

दुर्वास ऋषी हे शीघ्रकोपी म्हणून प्रसिद्ध होते. जर ते कुणावर रागावले किंवा कांही घटनेमुळे त्रासले, तर ते शाप देत असत. आणि त्यांची शक्ती एवढी प्रखर होती की त्या शापांतून दुसऱ्या कुठल्याही शक्ती द्वारे मुक्तता मिळत नसे. स्वतः ऋषी सुद्धा त्याबाबतीत कांही करुं शकत नसत. परंतु ते उःशाप देऊन त्याची तीव्रता कमी करुं शकत. परंतु महत्वाची गोष्ट अशी की त्यांचे शाप शेवटी वरदानच ठरले.

आपण इतके देवदेवादिक पाहातो तरी हे सर्व देव एकाच वर्गात मोडत नाहीत. विष्णू, शिव, ब्रह्मा, हे महान देव आहेत. विष्णूंनी राम, कृष्णासारखे कितीतरी अवतार घेतले. परंतु देवांचा असाही एक वर्ग होता जे आनंदी, दयालु आणि शक्तिशाली होते. विष्णू आणि त्याच्या अवतारांसारखा त्यांचा मानवजातीशी फारसा संबंध नसे. तरीदेखील त्यांनी मानवाला वेळोवेळी जरुर तेव्हां मदत केली होती. वर्षानुवर्षे ते राक्षसांशी युद्ध करीत आले. ते देवांचे आणि मानवाचे शत्रू होते. इंद्र या देवांचा राजा होता. ते देव कधीही मरत नसत. त्यांना अमरत्वाचे वरदान होते.

एकदा दुर्वासऋषी या देवांच्या प्रांतात आले. एका अप्सरेने त्यांचे आदरातिथ्य करुन त्यांना फुलांचा हार अर्पण केला. हा हार अतिशय सुगंधित आणि सुंदर होता.

दुर्वासांना तो पुष्पहार आवडला, पण

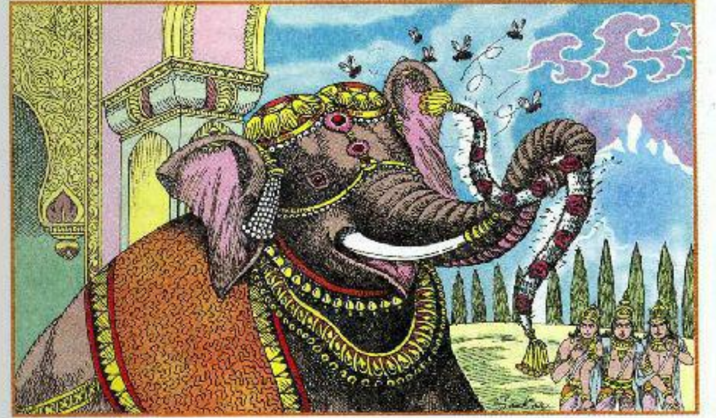
ऋषींनी कोणत्याच गोष्टीचा मोह करणं योग्य नाही हे जाणून देवांचा राजा इंद्र याच्या दरबारी पोचेपर्यन्त त्यांनी तो हार इंद्राला देण्याचे ठरवून टाकले होते. आणि तसा त्यांनी तो इंद्राला दिल्यावर इंद्राला फार आनंद झाला.

थोड्यावेळाने दुर्वास पुन्हां पृथ्वीवर परत जायला निघाले तेव्हां इंद्र त्यांना आपल्या महालाच्या द्वारापर्यन्त पोंचवायला आला. ऋषी गेल्यानंतर इंद्र जवळच उभ्या असलेल्या, आपले वाहन असलेल्या स्वर्गीय हत्ती ऐरावताकडे गेला. त्याला पाहून इंद्राला वाटले की याच्या गळ्यांत जर आपण हा पुष्पहार घातला, तर हा सुंदर व रुबाबदार दिसेल. म्हणून त्याने तो सुंदर पुष्पहार ऐरावताच्या गळ्यांत घातला. ऐरावत पण खूष दिसूं लागला. इंद्राने आपल्या सुंदर दिसणाऱ्या वाहनाचे कौतुक केले आणि तो आपल्या दरबारांत परत गेला.

थोड्याच वेळांत फुलांच्या सुगंधाने आकर्षित झालेल्या मधमाशांचा थवा हारावर येऊन बसला. यामुळे अस्वस्थ झालेल्या ऐरावताने मधमाशांपासून सुटका करुन घेण्यासाठी तो हार तोडून टाकून दिला.

दुर्दैवाने दुर्वासांना ही गोष्ट सांगितली गेली. दुर्वासांना असं वाटलं की त्यांनी दिलेल्या भेटवस्तूची कदर न करता इंद्राने तो हार हत्तीला घातला आणि त्याने तो खेळांत तोडून टाकला. ऋषींना अपमान झाल्यासारखे वाटले.

"हे देवांनो, तुम्हाला तुमच्या चिरतारुण्याचा गर्व आहे ना? बरं तर, ते तुमच्या आयुष्यातून निघून जावो. तुम्ही मर्त्यांसारखे म्हातारे व्हाल!"

त्यांच्या राजाच्या उद्धट वागणुकीबद्दल दुर्वासांनी सर्व देवांना शाप दिला.

"महर्षी, हे आपण काय केलेत!" जवळ असलेले सर्व ऋषी त्यांना म्हणाले. संतापी दुर्वासांच्या देखील लक्षांत आले की त्यांच्या शापाप्रमाणे जर देव म्हातारे, व निर्बल होऊं लागले, तर राक्षस या संधीचा फायदा घेऊन पृथ्वीचा ताबा घेतील. आणि त्यांच्या राज्यांत मानवाची सर्व प्रगती थांबेल. राक्षस दुष्ट आणि उद्धट आहेत. ते मनुष्याला ज्ञान आणि सत्य यांच्या शोधास कधीही स्वातंत्र्य देणार नाहीत.

"देवांनी क्षीरसागराच्या मंथनातून अवतरणारे अमृत प्राशन केले तर त्यांचे चिरतारुण्य ते परत मिळवूं शकतील." दुर्वास चिंतित झालेल्या ऋषींना म्हणाले.

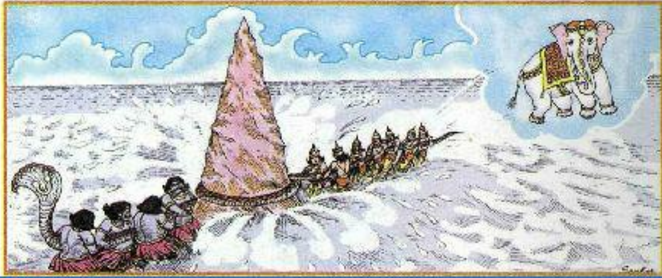
शापामुळे दु:खांत असलेल्या देवांना आशेचा किरण दिसला. परंतु क्षीरसागराचे मंथन? ते कसे शक्य होणार? त्यासाठी राक्षसांची मदत हवी होती. राक्षसांनी अमृताचा कांही हिस्सा आपल्याला मिळेल या आशेने मंथनात मदत करण्याची तयारी दाखविली. ही आणखी एक वेगळीच गोष्ट आहे.

ऐरावताला त्याने पुष्पहार तोडल्यामुळे देवांना शाप भोगावा लागणार या गोष्टीचे फार दु:ख आणि लाज वाटली. देवांना कसं तोंड दाखवायचे म्हणून तो क्षीरसागरांत तळाशी जाऊन लपला.

परंतु क्षीरसागराचे जसजसे मंथन होऊं लागले तसा इतर गोष्टींच्या बरोबर तोही बाहेर आला. परंतु आता त्याचा रंग संपूर्ण पांढराशुभ्र झाला होता. क्षीरसागराच्या तळाशी राहिल्यामुळे त्याच्यांत हा बदल झाला होता. तेव्हांपासून तो इंद्राचे वाहन म्हणून समजला जाऊं लागला.

यावेळीं झालेल्या समुद्रमंथनातून अमृत बाहेर पडले व त्यांतला कांही भाग देवांना मिळाला. अमृतप्राशन केल्यानंतर देवांना आपले चिरता-रुण्य परत मिळाले. आणि हा अपसमजामुळें झालेला गोंधळ सांवरला गेला.

- बिंदुसार

जग ही एक रंगभूमी आहे

पी. पवनकुमार, बेल्लारी

अर्चना जगताप, सांगली

राजसभेंत सारे पुरुष निमूट बसले होते. मरुदनाडचा राजा महेंद्रवर्मन, त्याचा मुलगा विजयादित्य आणि मंत्री मतीवानन हे तिथें होते. कारण महेंद्रवर्मन राजाला वाटत होतं कीं युवराज विजयादित्याने आता राज्यकारभाराची जबाबदारी स्वीकारावी. पण राजपुत्राने आपल्या वडिलांची विनंती अव्हेरली होती.

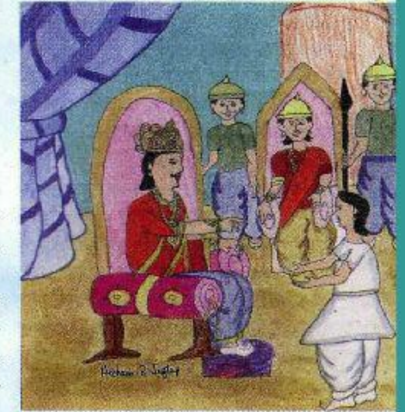
"पण तुला राजा होण्याची इच्छा कां नाही?" महेंद्रवर्मनने विचारलं.

राजपुत्राने निर्भयपणें म्हटलं, "पिताश्री, मला राज्यकारभार चालवण्याच्या कुटिल राजकारणांत अडकण्याची काडीमात्र इच्छा नाही. मला एक मोठा नटवर्य होण्यांत स्वारस्य आहे."

राजा गप्प होता, "तुम्हाला तुमचे कर्तव्य टाळता येणार नाही. ह्या भूमीवर राज्य करणें हा क्षत्रियांचा धर्म आहे. नाट्यकलेची आवड तुम्हाला कशी काय आली आहे, ते कळत नाही." मंत्री म्हणाला.

"अहो, नाट्यकला म्हणजे कल्पनेच्या जगांत विहार असतो. रंगमंचावरुन लोकांना आनंद द्यावा ही माझी महत्वाकांक्षा आहे. "कलैमगल आर्ट गॅलरी" तर्फे जी नाट्यकलेची कार्यशाळा होणार आहे त्यांत मी सहभागी होणार आहे. राज्य चालवण्याचा भार तुम्हीं माझा धाकटा भाऊ जयंता त्याच्यावर कां सोंपवत नाही?" विजयादित्याने विचारले.

त्यावर राजा महेंद्रवर्मन संतापून म्हणाला, "अरे! हे राज्य चालवण्यासाठी तुला योग्य ते

शिक्षण दिलेले आहे. नाटकांत काम करायला आणि असा वेळ फुकट घालवायला तुला लाज वाटत नाही कां?'' राजाचा राग

भारताची ओळख - प्रश्नावली

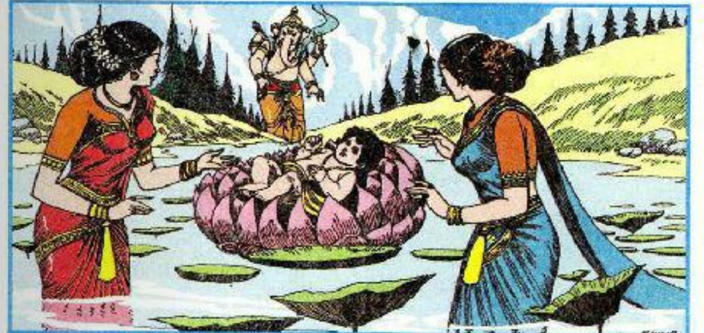
नव्हेंबर महिन्यांत दोन महत्वाचे जन्मदिन येतात - १४ तारखेला भारताचे पहिले पंतप्रधान पंडित जवाहरलाल नेहरू यांचा, आणि १९ तारखेस भारताची पहिली महिला पंतप्रधान इंदिरा गांधी यांचा जन्म दिन! या महिन्याची प्रश्नावली या दोघांचे व्यक्तिमत्व, त्यांची कारकीर्द व त्यांची कर्तृत्वगाथा यावर आधारलेली आहे.

१. पंडित नेहरुंनी बालगोपाळांसाठी लिहीलेल्या पुस्तकाचे नांव काय?
२. "अनेक वर्षांपूर्वी आम्ही नियतिशी एक करार केलेला होता आणि त्यांतून आपण वचनमुक्त होण्याची वेळ आता आलेली आहे" हे वाक्य पंडितजींच्या भाषणांतले आहे. हे भाषण केव्हां आणि कुठे केले होते? तो प्रसंग कोणता?
३. पंडित नेहरुंना दोघी बहिणी होत्या. त्यापैकीं एकजण मंत्री होणारी भारतांतील पहिली महिला होती. ही भगिनी कोण आणि ती कोणच्या राज्यांत मंत्री झाली होती?
४. भारत स्वतंत्र झाला त्यावेळीस पंडित नेहरु हे इंडियन नॅशनल कॉंग्रेसचे अध्यक्ष होते. बरोबर कीं चूक?
५. बाळवयांत, इंदिरा गांधी या लहान मुलांच्या एका समूहाचे नेतृत्व करीत असत. हा समूह वडील मंडळींच्या स्वातंत्र्य लढ्यांत मदत करीत असे. या समूहाचे नांव काय? ही मुलें, कोणते काम करीत असत?
६. १९७१मधें इंदिरा गांधीची लोकप्रियता कळसाला पोंचली होती. ती कशामुळे?

(उत्तरें पुढील महिन्यांत)

ऑक्टोबर प्रश्नावलीची उत्तरें

१. म्हैसूर, इथें दहादिवसांच्या उत्सवांत शेवटी भव्य मिरवणूक असे व त्यांत अलंकृत हत्तीवर महाराजांची स्वारी सामील होत असे.
२. जगन्नाथ पुरी-ओरिसा इथली रथयात्रा. त्यावेळीं श्रीजगन्नाथ, बलभद्र आणि सुभद्रेच्या मूर्तींना सजवलेल्या रथांतून फिरवले जाते. भक्तगणाना हा रथ ओढण्याची तीव्र इच्छा असते.
३. जानेवारीमधें येणारी मकरसंक्रांत. यावेळीं गुजरातमधें पतंग उडवतात आणि तमिळनाडमधें तांदूळ (पोंगल) शिजवतात.
४. ईद-उल-झुआ
५. खोरदाद साल
६. मदुराईमधल्या चित्रै उत्सवांत गांवातली प्रमुख देवता मीनाक्षी हिचा सुंदरेश्वराशी विवाह साजरा होतो.
७. मैलापूर (चेन्नई)चे कपालीश्वर मंदिर. कपालीश्वर हे शंकराचे एक नांव आहे.
८. शिमगो

गणेश पुराण

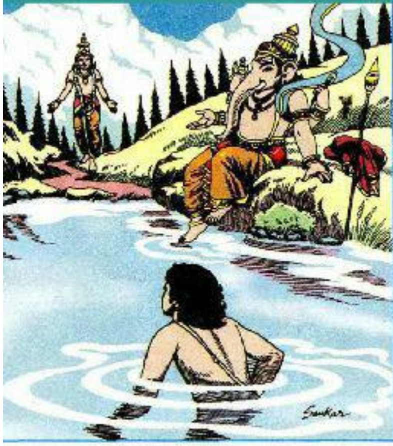
एकदा लक्ष्मी मानससरोवरात स्नान करत असतांना, पार्वतीने विष्णूचे रूप धारण केले व ती लक्ष्मीजवळ आली. अत्यंत मनोहर दिसणाऱ्या सुंदर विष्णुला पाहून तिचे देहभान हरपले. आणि विष्णुरूपी पार्वतीसुद्धां लक्ष्मीचे अतिसुंदर रूप पाहून मुग्ध झाली. दोघांनी एकमेकींना अतिप्रेमाने पाहिले. त्यांच्या दोघांच्या त्या मीलन दृष्टीतून त्या सरोवरांत एक सुवर्ण कमल उगवले. त्यांतून एक आश्चर्यचकित करुन टाकणारी एक बालिका उत्पन्न झाली. लक्ष्मीने नारायणाच्या जवळ जाऊन त्याला प्रेमाने मिठी मारली. तेव्हां पार्वतीला खूप हसू आले. ती म्हणाली - "मी नारायण नाही. मी पार्वती आहे." असे म्हणून तिने आपले प्रत्यक्ष रूप धारण केले.

लक्ष्मी खेदाने म्हणाली - "तू सुद्धां आपल्या भावाला शोभणारीच झालीस."

पार्वती म्हणाली - "एकदा विष्णूंनी मोहिनीचे रूप धारण करून शंकराला माया-जालात फसवले होते. त्याची परतफेड मी अशी केली. समजले?"

त्यानंतर त्या सुवर्ण कमलातून आलेल्या बालिकेकडे पाहून लक्ष्मी व पार्वती अत्यानंदित झाल्या. अत्यंत वात्सल्यप्रेमानी दोघींनी त्या बालिकेला हातात उचलून घेतले. तेव्हां गणपतीने प्रवेश केला व म्हणाला, "मातांनो, आपणा दोघांच्या अंशांनी प्रकट झालेल्या हिचे पार्वतीच्या कडून 'जया' व लक्ष्मीच्या कडून 'श्री'नी नामकरण करुन तिचे नाव 'जयश्री' असे प्रसिद्ध व्हावे. तिचा वरसुद्धां असाच शिव

११. गणपतीची लीला

व केशव यांच्या अंशाचाच जन्माला आला आहे. तेव्हां त्यांनी कमळातल्या बालिकेला कावेरी नदीत सोडून यायला वायुदेवाला सांगितले. तेव्हां वायुदेवांनी जयश्रीला कावेरी नदीत सोडून दिले.

दक्षिणेत राज्य करणाऱ्या एका राजाने त्या मुलीला आपल्या राजवाड्यांत आणले व तिचा नामकरण उत्सव केला. तेव्हां आकाशवाणी झाली - "तिचे नांव जयश्री ठेवण्यांत यावे." तसे सर्वांनी ऐकले. जयश्री राजकुमारी बनून राजवाड्यात मोठी होऊं लागली व तिन्ही लोकांत अत्यंत रूपवती व साहसी म्हणून ओळखळी जाऊं लागली.

जयश्रीला महालात वेळ घालवण्यापेक्षां जंगलातले सृष्टीसौंदर्य पहायला आवडत असे व हिंडायफिरायला आवडत असे.

शिव आणि केशव ह्यांच्या अंशानी झालेला एक किशोर एक दिवस गणपती व कार्तिकस्वामीना भेटायला कैलास पर्वतावर गेला. तेव्हां दोघेजण प्रेमाने गप्पा मारीत असतांना दिसले. मानस सरोवरांत लक्ष्मी व पार्वती याच्यांतून निर्माण झालेली व किशोर याला अनुरूप होणारीच पत्नी निर्माण झाली आहे, राजाने असे म्हणून ते दोघे गप्प राहिले.

तेव्हां त्या तरुणाला खूप आश्चर्य वाटले. त्यांनी थोडे दिवस तेथेच वास्तव्य केले. परंतु जेव्हां तो तेथून परत निघाला. तेव्हां गणपतीने सांगितले - "हे तरुण किशोरा, आमच्या दोघांपेक्षा तू वयाने मोठा आहेस. तेव्हां आपण असे ब्रह्मचारी राहणे चांगले वाटत नाही. तेव्हां लवकरच आपण विवाह करावा."

त्यानंतर गणपती व कार्तिकस्वामीनी त्यांचा आदरपूर्वक आभार मानून निरोप दिला.

एकदा स्वामी सिंहावर आरूढ होऊन मजेने जंगलात हिंडत फिरत होते. तोच त्यांना थांबवण्याकरीता म्हणून कोणी तरी बाण सोडले व त्यांच्या जवळच ते जमिनीत घुसले. स्वामींनी बाण जेथून आले त्या दिशेकडे पाहिले. परंतु दुसऱ्याक्षणींच त्यांचा राग नाहीसा झाला. धनुष्यबाण हातांत धरून मोठ्या दिमाखाने उभी असलेली हंसरी जयश्री त्यांना दिसली. तिची दृष्टी त्यांच्या दृष्टीत विलीन झाली व स्वामी अदृश्य झाले.

गणपतीने जयश्रीला स्वप्नांत येऊन सांगितले होते तेव्हांपासून ती त्याच्याच शोधांत जंगलात फिरत होती. नारदाच्या आदेशानुसार

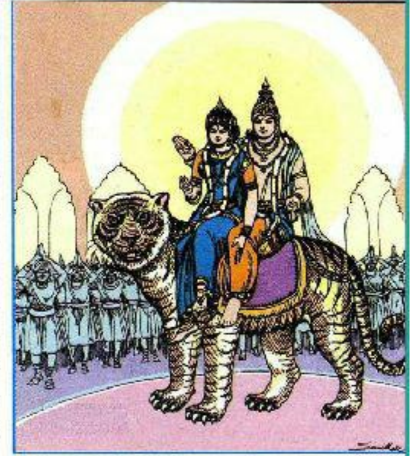
राजाने जयश्रीचे स्वयंवर मांडले. राजाच्या रूपाने इन्द्र व देवदेवता वेगळेवेगळे वेष करून विवाह स्थळी आले होते. परंतु स्वामीने एका सामान्य भिल्लाच्या रूपात एक काळे कुत्रे घेऊन प्रवेश केला.

राजांनी भिल्ल कुमार व त्याच्या कुत्र्याची चेष्टा केली व आपल्या बरोबर बसण्यास त्याला जागा दिली नाही. तेव्हां स्वामींनी सिंहाचा जबडा पकडण्यासारखे कुत्र्याचे तोंड धरले व ते पाठीवर चढून बसले. दुसऱ्या क्षणीच त्या कुत्र्याचे सिंहात रूपांतर झाले. तेव्हां जयश्रीने स्वामींना ओळखले व तिने वरमाला त्याच्या गळ्यांत घातली. स्वामींनी जयश्रीला सिंहावर बसवले. तेव्हां इतर सर्व राजे देवता नाराज होऊन स्वामींच्यावर तुटून पडले. परंतु त्यांना सर्वांना त्यांनी थोपवून धरले.

स्वामीच्या बाणांच्या प्रहारांनी सर्वजण घाबरून इकडे तिकडे सैरावैरा पळू लागले. त्यांनी दिव्यास्त्राचा प्रहार करण्यास सुरवात केली. त्याच्यापुढे कोणाचा टिकाव लागणे शक्य झाले नाही. इन्द्राचे वज्रायुध कुचकामी निघाले. तेव्हां त्यांनी आपले रूप धारण केले. पण सर्व देवदेवता हात जोडून त्यांना शरण आल्या. सर्वांनी क्षमा मागितली.

अश्या तऱ्हेने स्वामी व जयश्रीचा लग्न समारंभ सर्व देवदेवतांच्या समवेत वैभवांत, थाटांत झाला व स्वामी जयश्रीसह आपल्या निवासस्थानी परत जाण्यास निघाले.

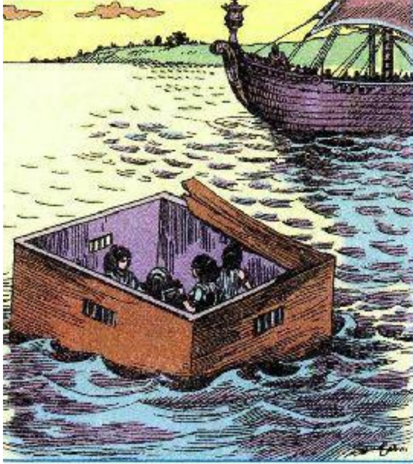
त्रेतायुगात आर्यावर्तामध्ये कोसल, केकय व वसुमित्र नावाचे राजे आपसांत खूप प्रेमाने

रहात होते. त्यांना प्रत्येकांना कोसलला कौसल्या, केकयला कैकयी व वसुमित्रला सुमित्रा नांवांच्या कन्या होत्या. तिन्ही राजांच्या मनांत एकाच वेळी एकच विचार निर्माण झाला कीं, अयोध्येचा राजा दशरथ ह्याच्याबरोबर आपल्या मुलींचा विवाह करून द्यावा. दशरथाने त्यांच्या विचारांना संमती दिली.

तिन्ही राजांनी जैमिनी मुनिंच्या करवी मुलींच्या लग्नाचा मुहूर्त काढला. जैमिनी मुनींनी सांगितले - "मी जो लग्नाचा मुहूर्त निश्चित केला आहे, तो असा गणपतीला साक्षी बनवून ह्या मुलींचा विवाह दशरथ राजावरोबर लावून द्यावा. परंतू लग्नाच्या आधी ह्या मुलींना राक्षसांपासून भय आहे. तिघींना काळजीपूर्वक सांभाळले पाहिजे."

तेव्हां राजांनी त्या तिघी मुलींना एका जड

पेटीत सुरक्षित समजून ठेवले.

तिकडे नारदमुनींनी रावणासुराकडे जाऊन सांगितले - "अरे लंकेश्वरा, तिकडे दशरथ राजाचा विवाह होणार आहे, आणि दशरथाचा होणारा मुलगा तुझा नाश करेल."

त्यावर रावणाने तिन्ही राजकुमारींना पळवून आणण्यासाठी महोदर नांवाच्या एका बलवान राक्षसाला पाठवले. महोदरनी त्या तिन्ही मुली एका जड पेटीत सुरक्षित ठेवल्या असल्याचा पत्ता काढला व त्याने ती पेटीच उचलली. तो जेव्हां आकाशमार्गानी जात होता तेव्हां समुद्रावरून लंकेकडे जात असता अचानक त्याच्या पोटांत असह्य कळा येऊ लागल्या. त्या वेदनेने त्याच्या हातून ती पेटी समुद्रांत पडली व समुद्राच्या लाटांवरून पेटी वेडीवांकडी होऊन वाहूं लागली.

त्याच वेळी दशरथ राजा एका मोठ्या नावेत बसून नगरात परत चालले होते. त्यांना प्रवासात विलंब होणार म्हणून ते त्या गोष्टींचा विचार करीत बसले. मुहूर्त ठरवलेल्या वेळांत ते नगरांत पोहोचू शकणार नाहीत. असा विचार करीत त्यांनी समुद्रांत दूरवर पाहिले. तेव्हां नावेच्या जवळूनच एक वजनदार पेटी वहात येत असल्याचे दिसले. तेवढ्यांत त्या पेटीचा धक्का बोटीला लागला व त्या पेटीचे झांकण उघडले गेले व पेटीतील तीन राजकुमारी त्यांच्या दृष्टीस पडल्या. त्यांनी दोरींची शिडी करून त्यांना बोटीत चढवून घेतले. तेव्हां दशरथाला कळले की; तो ज्या तीन मुलींशी लग्न करणार आहे त्याच ह्या मुली आहेत आणि जैमिनी मुनींनी सुद्धां लग्नाचा तोच मुहूर्त नक्की केला होता. तेव्हां गणपतीने प्रत्यक्ष दर्शन देऊन त्या मुलींचा विवाह दशरथ राजाबरोबर लावून दिला व गणपती अदृष्य झाला. दशरथ राजा आपल्या तिन्ही राण्यांसह आपल्या नगरांत परत निघाला.

ह्या घटनेनंतर बऱ्याच दिवसांनी दशरथाला चार मुलगे झाले. त्याचा मोठा मुलगा श्रीरामचंद्र कैकयीच्या हट्टामुळे सीता व लक्ष्मणासहित चौदा वर्षें वनवासास गेला. रावणाने सीतेला पळवून लंकेत नेऊन ठेवले व रामानी हनुमान, सुग्रीव व इतर वानरसेनेसह लंकेवर चाल करून रावणाचा नाश केला व सीतेला पुष्पक विमानात बसवून परत आणले. जिथें सेतू बांधला त्या समुद्रकिनाऱ्यावर रामचंद्रांनी शंकराची पूजा करून अयोध्येला परतण्याचा विचार केला.

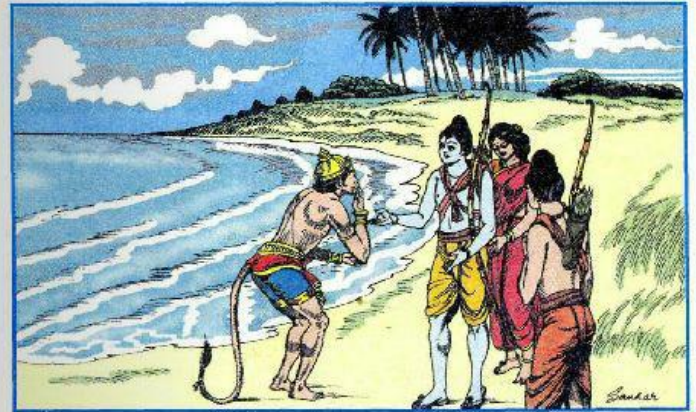
शिवलिंगाची प्रतिष्ठापना करण्याकरिता रामचंद्रानी हनुमानाला कैलासला पाठवले हनुमान वायुवेगाने कैलासाला पोहोचले. तेथील सर्वांत मोठ्या लिंगाला पाहून त्यांनी ते उचलण्याकरिता हात लावला. परंतु कितीही प्रयत्न केला तरी लिंग कांही जागचे हलले नाही. तेव्हां त्यांनी लहान लिंग उचलण्याचा प्रयत्न केला. परंतु छोटे लिंग सुद्धा हलूं शकले नाही.

तिकडे वेळ निघून चालली होती. हनुमान आपल्या असमर्थतेवर दुःखी होवू लागला. तेव्हां एक लहान मुलगा तेथे आला. त्याने विचारले, - "हे महाशया, तू कोण आहेस? दिसायला तर हनुमानासारखाच दिसतो आहेस, पण तू हनुमान नाहीस!"

"मी हनुमानच आहे. रामचंद्रानी मला एक शिवलिंग आणण्याकरिता इकडे पाठवले आहे. परंतु तू कोण आहेस?"

कोणीही लिंग उचलून घेऊन जावू नयेत म्हणून मला त्या लिंगाच्या देखरेखीकरता इथे बसवले आहे. परंतु मी असे ऐकले आहे की हनुमान शंकराचाच अवतार आहे आणि तोच पंचमुखी आंजनेय आहे. पण तुमची पांच तोंडे कुठे आहेत?"

तेव्हां हनुमानाने गरुड, वराह, सिंह आणि अश्व यांची तोंडे जोडून पंचमुखी आंजनेयाचे रूप धारण केले आणि आकाशापर्यंत जाऊन पोहोचेल अशा आवाजात हंसून तो त्या मुलाला म्हणाला - "गजानना, आता माझी वेळ संपली. आता पंचतोंडी रूप तुम्हाला धारण करावे लागेल." तेव्हां गजाननानी आपले विश्वरूप दर्शन दिले. त्या पंचमुखी गजाननाला नमस्कार करून हनुमान म्हणाला, - "महानुभाव, जेव्हां तुम्ही लहान बालकाचे

रूप घेऊन माझ्याकडे निघालात तेव्हांच मी आपल्याला ओळखले होते. शिवलिंगाला आपण हलूं दिले नाहीत. तेव्हां कृपा करून मला एक शिवलिंग अर्पण करा.

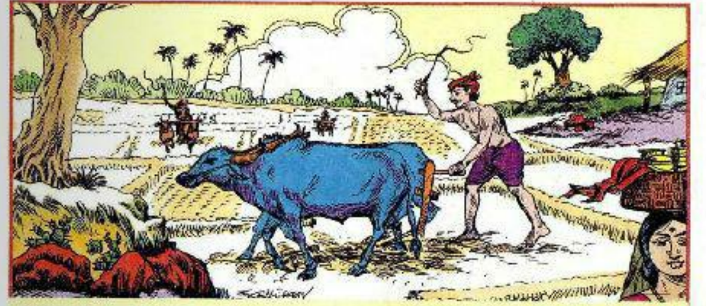
त्यावर गणपती म्हणाला - "हनुमाना, तुझ्या पंचमुखी दर्शनाकरताच मी हे सर्व नाटक रचले होते. तू शिवाच्या अंशानेच निर्माण झाला आहेस. तेव्हां तुला अडवणारा मी कोण? परंतु तू माझ्याजवळ मागितले आहेस म्हणून मी तुला देतो. तुझ्याकरिता अतिविशेष असे लिंग मी अगोदरच निवडून ठेवले आहे. ते तू घेऊन जा." असे म्हणतच त्यांनी हनुमा- नाच्या ओंजळीत एक ज्योतिर्लिंग ठेवून दिले.

हनुमान लिंगाला सांभाळून धरत उडत निघाला. तोपर्यंत वेळ निघून गेली होती. तिकडे वेळेच्या आधीच सीतादेवीने एक वाळूचे शिवलिंग तयार केले व पाण्याचा अभिषेक करून रामचंद्र त्याची पूजा करावयास लागले. तेवढ्यांत हनुमानाने लिंगासह प्रवेश केला. ते पाहून हनुमानाने आपल्या शेपटीने गुंडाळून त्या लिंगाचा नाश करण्यास आरंभ केला. परंतु वाळूचे लिंग जसेच्या तसेच राहिले. तेव्हां रामचंद्रानी हनुमानाला शांत करून सांगितले - "हनुमाना, बुद्धिमान लोकसुद्धां कधीतरी विसरून जातात. तू तर सर्व जाणणारा आहेस, तेव्हां वाळूचेच असले म्हणून काय झाले, शिवलिंगच हे ना जाणणारा? आणि ते तर शिवाचा अंशच आहे. शंकराबरोबर गंमत करायला, खेळायला, कोणाला आवडेल? तरी अजून कांही बिघडले नाही. तू जे लिंग घेऊन आला आहेस, त्याचे वाळूचे रूपांतर करून त्याची प्रतिष्ठापना करून पूजा करूं या. चालेल ना?"

हनुमानांनी जे आपल्याबरोबर लिंग आणले होते, ते रामचंद्राच्या हातांत देऊन स्वतःचे कान पकडले व वाळूच्या लिंगाला भक्तिपूर्वक हात जोडून नमस्कार केला.

रामचंद्रांनी हनुमानानी आणलेल्या लिंगाची रामचन्द्रांनी प्रतिष्ठापना केली व सीतेसह विधीपूर्वक त्यांची पूजा केली. ते नंतर सर्वजण पुष्पक विमानात बसून अयोध्या नगरीला निघाले.

भवानीचा अनुग्रह

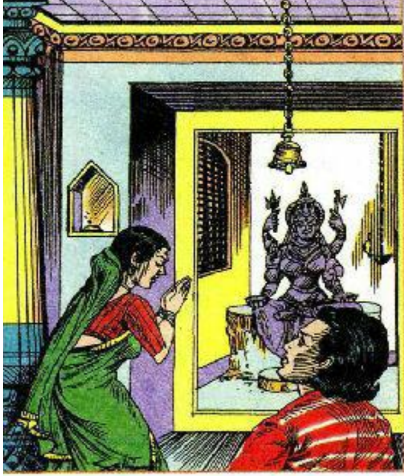
भवानीपुरमधें बुक्क नांवाचा एक चोर राहात होता. तो नेहमी चोऱ्या करीत नसे. शेतीच्या कामांच्या दिवसांत, लावणी-कापणीच्या काळांत, तो शेतावर मजुरी करीत असे. जिथें काम मिळेल, तिथें तो काम करीत होता. त्याचे लग्न झालेले होते आणि त्याला एक मुलगा होता. आपला पती चोरी करतो हे त्या पत्नीला ठाऊक होते. परंतु हे रहस्य त्याच्या मुलाला मात्र माहीत नव्हते.

चोरी करायला निघण्यापूर्वी गांवातल्या भवानीच्या मंदिरात बुक्क जाई व देवीची मनोभावे प्रार्थना करीत असे. "माते, मला गरज आहे म्हणून आज मी चोरी करणार आहे. ज्या प्रकारें तू सर्वांच्याकडून मिळणारी भेटवस्तू स्वीकारतेस, त्याचप्रमाणें तू माझी भेटदेखील स्वीकार! माझ्या आजच्या कमाईतला चौथा हिस्सा मी तुला भेट म्हणून आजवर देत आलो आहे. एक माझा हिस्सा, एक माझ्या पत्नीचा, एक माझ्या मुलासाठीं, आणि चौथा हिस्सा, माते, तुझ्यासाठीं! मी तुला माझ्या कुटुंबातली एक सदस्य मानतो. मला प्रत्येक संकटातून तू वांचव. मी पकडला जाणार नाही आणि मी घरी सुखरूप परत येईन इतकंच तूं सांभाळ!"

बुक्कचे दिवस अशा रितीने चालले होते. आपल्या हातून हे पापाचरण होते आहे अशी भिती त्याला मात्र कधीही वाटली नाही.

एक दिवस बुक्क शहरांत चोरी करायला गेला. त्यावेळीं तिथें रंगमंचावर वाल्मिकी महर्षींच्या जीवनावरचे एक नाटक सुरुं होते. वाल्मिकींचे पूर्वीचे नांवही बुक्क होते, हे ऐकून या बुक्क चोराला उत्सुकता वाटली. त्याने संपूर्ण प्रयोग नीट लक्ष देऊन पाहिला. चोर बुक्काचा वाल्मिकी झाला आणि त्याने रामायणाची रचना केली याचे आपल्या बुक्कला फारच आश्चर्य वाटले. त्याच्या मनांत आलं कीं जर मी चोरी करणें सोडून दिले तर मीही असा मोठा विद्वान बनूं शकेन.

- सुप्रिया -

"माते भवानी, आजची माझी अखेरची चोरी असेल. त्यानंतर मात्र मी पंडितांजवळ विद्याभ्यास करीन आणि एक ग्रंथ लिहीन. तेव्हां यावेळीं मला जास्तीत जास्त माल मिळेल, एवढाच माझ्यावर अनुग्रह कर." मनांतल्या मनांत त्याने देवीची प्रार्थना केली. पण यावेळेला मात्र तो चोरी करताना पकडला गेला. शिपायांनी त्याला शिक्षा देणाऱ्या अधिकाऱ्यांकडे नेले. त्या अधिकाऱ्यांनी त्याला तुरुंगात टाकले.

बरेच दिवस बुक्क घरी परत आला नाही, तेव्हां त्याची बायको घाबरली. आपल्या नवऱ्याला पकडले तर नसेल ना अशी तिला भिती वाटायला लागली. एके दिवशी सूर्यास्ताच्यावेळीं आपला मुलगा नारायण याला बरोबर घेऊन ती भवानीदेवीच्या मंदिरात गेली. तिने देवीला सांगितलं, "माते, माझा पती चोर आहे हे मला माहीत आहे, परंतु तो तुझा भक्त आहे. श्रीमंत होण्यासाठी किंवा घर बांधण्यासाठी तो चोऱ्या करत नाही. आमची गरिबी आहे म्हणून त्याला चोरी करणें भाग पडते. माझ्या पतीला सुखरूप घरीं परत येऊं दे." असं विनवून ती रडायला लागली.

आईचे हे बोलणें ऐकून नारायण चकित झाला. आपला बाप एक चोर आहे हे समजल्यानंतर त्याला फार वाईट वाटले. त्याला हा धक्का सहन झाला नाही. तो आईच्याबरोबर घरी परत गेला नाही. मंदिराच्या मंडपातच तो बसून राहिला.

नारायणच्या मनांत विचार येत होता कीं भवानीदेवी आपल्या भक्तांचे रक्षण करते, तेव्हां त्याच्या पित्यालाही ती क्षमा करील व त्याला वांचवील. विचार करताकरता त्याला झोंप लागली. झोपेंत त्याला एक स्वप्न पडले. स्वप्नांत देवी भवानी एका सुवासिनीच्या रुपांत त्याच्यासमोर आली आणि त्याला म्हणूं लागली, "नारायण, आपल्या भक्तांचे रक्षण करता येत नाही, म्हणून तू भवानी देवीला दोष देतो आहेस कां?"

तिचा प्रश्न ऐकून नारायण भेदरला, "नाही, नाही, माते, मी फक्त तिने कृपा करावी म्हणून प्रार्थना करायला आलो आहे."

त्यावर त्या सुवासिनीने गंभीर स्वरांत म्हटलं, "मी सुवासिनीच्या वेषांत आले, तरी तू मला ओळखलं आहेस. तुझ्या चिकाटीचे कौतुक केल्याशिवाय मला राहावत नाही. तुझ्या पित्याच्या मनांत वाल्मिकी होण्याची तीव्र इच्छा आहे, पण त्यांनी आपल्या मनांतल्या विकारांचा त्याग केलेला नाही. त्याच्या मनांत राग, द्वेष जसे आहेत तसे सांचलेले आहेत. कुटुंबाचा उदरनिर्वाह करण्यासाठी तो चोऱ्या करीत होता, तोपर्यंत मी त्याला माफ केलं होतं. पण वाल्मिकीसारखा मोठा माणूस होण्याची इच्छा बाळगून जेव्हां त्याने चोरी केली तेव्हां तो पकडला गेला."

"माते, आता माझ्या आईचा सांभाळ करणें ही माझी जबाबदारी आहे. पोट भरण्यासाठीं वर्षभर मोलमजुरी करायची असली तरी काम मिळणार नाही. कांही बारीक सारीक व्यापार मी करूं शकेन, पण माझ्याजवळ भांडवल नाही." त्याला पुढें कांही बोलता येईना.

सुवासिनी दिसेनाशी झाली. नारायण जागा झाला आणि स्वतःशीच बोलूं लागला, "मी किती भाग्यवान आहे. भवानीमातेला मी प्रत्यक्ष जरी पाहिलं नाही, तरी स्वप्नांत कां होईना, तिने मला दर्शन दिलंय." असं म्हणून तो उठणार तितक्यांत त्याला जवळच एक छोटी थैली दिसली. त्या थैलींत चांदीचे रुपये होते. ते पाहून नारायण विचारांत पडला.

"मी तर हे रुपये कांही चोरलेले नाहीत. भवानीमातेने हे रुपये मला स्वतः दिलेले आहेत." ती थैली उचलून तो तिथून निघाला आणि राजधानीला पोंचला. बरीच खटपट केल्यानंतर त्याला राजाचे दर्शन मिळण्याची संधी लाभली. त्याने राजाला आपल्या पित्याबद्दल सर्व कांही सांगितले. त्याचबरोबर त्याला स्वप्नांत जे दिसले तेही त्याने सांगितले.

त्याची कहाणी ऐकून राजाला फार आश्चर्य वाटले, "अरे नारायण, तू इमानदार आहेस. म्हणूनच भवानीमातेने दिलेले धन घेऊन तू सरळ इथें आलास! दुसरा कुणी असता तर हे रुपये घेऊन पळाला असता. जरी तुझ्या पित्याला वाल्मिकी-सारखा मोठा होण्याची इच्छा असली, तरी त्यांत त्याची कांहीच चूक नाही. पण त्याच्यासाठी त्याने जो मार्ग स्वीकारला, तो चुकीचा होता. म्हणून भवानीमातेने एका तऱ्हेने त्याला शिक्षा दिली, आणि दुसऱ्या प्रकारें, त्याच्यावर आपला अनुग्रहही दाखवला."

त्यानंतर राजाने शिपायांना बोलावले आणि बुक्कला तुरुंगातून सोडवून आणण्यास सांगितले. पिता व पुत्र आनंदात राहातील याची राजाने आवश्यक ती व्यवस्था केली.

या प्रसंगातून राजानेही धडा शिकला. त्या दिवसापासून गुन्हेगारांचे परिवर्तन व्हावे म्हणून त्याने पुष्कळ प्रयत्न केले. नाईलाज असला तरच तो अपराध्यांना शिक्षा करायला लागला. परंतु त्याचबरोबर त्या अपराध्यांच्या कुटुंबियांच्या पालनपोषणाची व्यवस्था तो करुं लागला.

कृतज्ञ–कृतघ्न

रत्नगिरीच्या जमिनदाराचा माळी साप चावल्याने अचानक मृत्यू पावला. त्याच्या बायकोचे सांत्वन करण्यासाठी जमिनदार माळ्याच्या घरी गेला. त्याच्या बायकोला जमिनदार म्हणाला, "मला माहित आहे तुमच्यावर दुःखाचं आभाळ कोसळलंय. रोजच्या भाजी-भाकरीचा सुद्धां मोठा प्रश्न तुमच्यापुढे असेल. त्यासाठी तुम्हाला मदत करणं माझं कर्तव्य आहे. तुमच्या मोठ्या मुलाला मी माझ्याकडे नोकरीला ठेवीन, त्याच्या या कमाईमुळे तुम्हाला उदरनिर्वाहासाठी त्रास होणार नाही."

त्यावर माळ्याची बायको म्हणाली, "मालक, माझा मोठा मुलगा अगदी समजूतदार आहे, तसेच खूप परिश्रमी देखील आहे. अवघडात अवघड परिस्थितीलाही तो सामना देऊ शकतो व कुठेही नोकरी मिळवण्याची त्याची लायकी आहे. पण माझा दुसरा मुलगा मोठ्या मुलासारखा समजूतदारही नाही आणि परिश्रमीही नाही, म्हणून तुम्ही ही नोकरी कृपा करून धाकट्याला द्या."

त्यावर जमिनदाराने मोठ्या मुलाचे मत व त्याची अनुमती विचारली. त्याने आईच्या सांगण्याचा सहर्ष स्वीकार केला. धाकट्याला जमिनदाराच्या इथे नोकरी मिळाली व त्याचे जीवन सुखांत जाऊ लागले.

मोठा मुलगा आता शेती सांभाळू लागला. वडिलांची दोन एकर जमीन होती पण ती नापीक होती. दिवस रात्र त्याच्यावर मेहनत करून त्याने ती सुपीक केली. त्यासाठी त्याने कर्ज घेतले व आंब्याची रोपे लावली. डोळ्यांत तेल घालून तो त्यांची निगराणी करू लागला आणि लवकरच त्याच्या कष्टांना फळ मिळाले.

चार वर्षानंतर आंब्याच्या बागा फळफळून आल्या. हिरव्या गर्द झाडांवर भरभरून आंबे आले. ते विकून त्याला भरपूर उत्पन्न यायला लागले. दोन

- शिवकुमार -

तीन वर्षांनी त्याने एक टुमदार बंगला बांधला, घर घेतले.

रत्नागिरीत नोकरी करणाऱ्या धाकट्या मुलाला हे सर्व कळले. मोठ्या भावाची उन्नती त्याला सहन झाली नाही. त्याच्या निस्वार्थीपणामुळे व त्यागामुळे आपल्याला ही नोकरी मिळाली आहे हे सुद्धां तो विसरला होता. कृतज्ञतेचा एक अंशही त्याच्यामध्ये नव्हता.

एक दिवस तो अकस्मात् आपल्या गावी आला. आणि आईला म्हणाला, "आई, हे सगळं काय चाललंय? तुम्ही सर्वजण माझ्यावर अन्याय करायलाच पाहात आहात काय? वडलांच्या संपत्तीवर आम्हां दोघांचाही अधिकार आहे. पण याचा सगळा फायदा मोठ्या भावालाच का म्हणून? तूच सांग, हे योग्य आहे का? तू असं कसं होऊ दिलंस?"

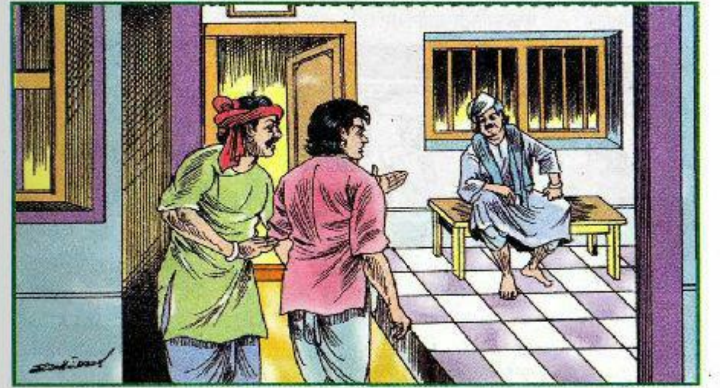
तिला मोठ्या मुलाची बाजू घ्यायची होती पण तसे केल्याने धाकटा मुलगा नाराज होईल म्हणून ती गप्प बसली.

आईने घेतलेले मौन पाहून धाकटा गावात राहणाऱ्या शरभकडे गेला. तो त्याचा लांबचा नातेवाइक होता. त्याला त्याने आपल्यावर होणारा अन्याय सांगितला व त्याची मदत मागितली. शरभ आगलाव्या होता. त्याला दुसऱ्यांच्या भांडणात मध्यस्थी करायला फार आवडत असे. होईल तितके दोघातले भांडण वाढवून त्यांतली गंमत बघण्यांत त्याला एक प्रकारचा आनंद मिळायचा. तसेच त्या दोघांच्या भांडणामुळे आपला फायदा कसा होईल हेही तो पाहात असे.

शरभने धाकट्याला म्हटले, "अरे बाबा, हे काही सोपं काम नाही झटपट व्हायला! आपल्याला ग्रामाधिकाऱ्यापाशी ही तक्रार न्यावी लागेल."

ग्रामाधिकारी शरभचा चांगला मित्र होता. शिवाय तो अतिशय लांचखाऊ होता. शरभच्या मध्यस्थीने न्याय धाकट्या भावाच्या बाजूनेच दिला गेला.

जेव्हा धाकट्याला एक एकर जमीन मिळाली तेव्हां तो विचारांत पडला की आता या जमिनीचे काय करायचे? शेतीविषयी तर त्याला कांहीच

माहिती नव्हती. कुणीतरी माणसं ठेवून शेती करवावी असा त्याचा विचार होता. मिळालेली संधी सोडायची नाही असे समजून लांडग्यासारखा टपून बसलेला शरभ पटकन् म्हणाला, "अरे दोस्ता, कसली इतकी काळजी करतोयस? मी आहे ना! मी सगळं सांभाळून घेईन. वर्षभरात जे काही उत्पन्न येईल ते अर्धे अर्धे वांटून घेऊ."

आनंदाने धाकट्याने ती सर्व जबाबदारी शरभवर टाकली. आणि त्यानंतर दुसऱ्याच दिवशी तो रत्नगिरीला परतला.

आई हे सर्व लक्षपूर्वक पाहात होती. ग्रामाधिकारी व शरभने मिळून केलेला हा कट तिला बिलकुल आवडला नाही. मोठ्या मुलावर होणारा अन्याय तिला सहन झाला नाही. आपल्या मोठ्या मुलाला घेऊन ती रत्नगिरीला गेली आणि आपला धाकटा मुलगा व शरभची तक्रार तिने जमिनदाराजवळ केली.

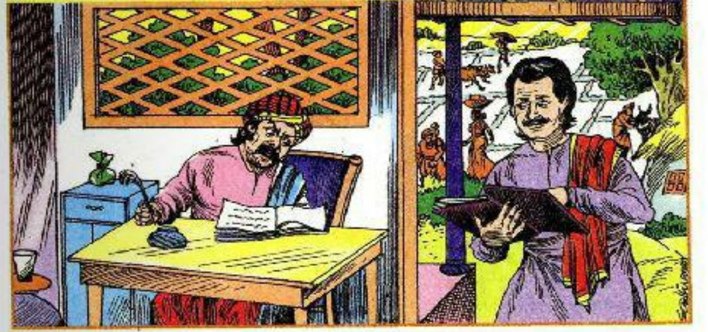
जमिनदाराने दोघांनाही आपल्या कचेरींत बोलावून घेतले. विषयाची छाननी करण्यासाठी व सत्याच्या बाजूने न्याय मिळावा म्हणून त्याने त्या दोघांना धमकावले. खरे कळल्यानंतर जमिनदाराला धाकट्याचा अतिशय राग आला. तो त्याच्यावर तुटून पडला. "अरे कृतघ्न, ज्याने तुझ्यावर उपकार केले, तुझं चांगलं होण्यासाठी स्वतः कष्ट स्वीकारून आरामाचे जीवन त्याग केलें अशा निस्वार्थी भावाशी तू असा वागलास? हे लज्जास्पद आहे. साधू लोक म्हणतात की खून करणाऱ्यापेक्षांही कृतघ्न माणसं जास्त पापी असतात. माझ्या कचेरींत तुझ्यासारख्या अयोग्यांना स्थान नाही. मी तुला आत्ताच्या आत्ता नोकरीवरून काढून टाकतो. चालता हो आणि राहिलेलं सगळं जीवन शेती करण्यांत घालव."

नंतर जमिनदाराने शरभ व ग्रामाधिकाऱ्यांनाही भरपूर रागवले. त्यांना शिक्षा म्हणून भुर्दंड द्यायला लावला. मोठ्या भावाला तो म्हणाला, "तू घोर परिश्रम करून नापीक जमीन सुपीक केलीस. आता ही एक एकर जमीन तुझी आहे. तू निस्वार्थी आहेस, तुझ्या उदार मनाची मी कदर करतो, प्रशंसा करतो. तुला मी ग्रामाधिकारी म्हणून नेमतो आहे." नंतर जमिनदाराने आवश्यक ती कागदपत्रे तयार केली.

अशा रीतीने चांगल्या भावाला चांगले दिवस आले.

दोन नौकर

कोदंड जमीनदाराकडे नोकर होता. शेतांत काम करणाऱ्या मजुरांच्यावर लक्ष ठेवण्याची त्याची जबाबदारी होती. बारीकसारीक गोष्टींत तो आपला अधिकार त्या मजुरांवर गाजवत असे. जमीनदाराच्या आदेशाप्रमाणें रोज जे जे काम केले जाई, त्याची नोंद तो एका वहींत करत असे. आठवड्यांतून एक दिवस ती वही जमीनदारासमोर दाखवली जाई.

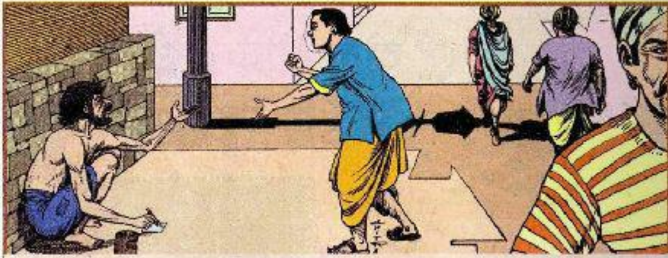
कांही दिवसांनंतर रतन नांवाचा एक नवा नोकर जमीनदाराकडे कामाला लागला. तो कोदंडाच्याबरोबर राही आणि मजुरांवर कामें सोंपवीत असे. त्या कामाची नोंद तोही एका वहींत लिहीत असे आणि आठवड्यांतून एक दिवस ती वही जमीनदाराला दाखवीत असे. एक दिवस कोदंडाने दुपारीं सहज बघितले तर रतन मजुरांच्याबरोबर एका झाडाखाली मजेंत दारू पीत बसला होता. त्याने याची नोंद आपल्या वहींत केली आणि रतनलाही ती नोंद दाखवली.

रतन गयावया करीत म्हणाला, "अरे कोदंडा, तू हे काय केलं आहेस? वहींत तू ही गोष्ट लिहीलीस, ती जर जमीनदार साहेबांनी पाहिली तर ते मला नोकरीवरून काढून टाकतील रे! माझ्यावर दया कर. जे लिहीलं आहेस, ते खोडून टाक. नाहीतर माझा सत्यानाश झालाच म्हणून समज. मला दुसरी नोकरी देखील कुठे मिळायची नाही."

कोदंडाने त्याला सांगितलं, "हे पहा, मी आहे प्रामाणिक! कोणत्याही परिस्थितींत सत्य लपवून ठेवायचं हे मला आवडत नाही. मी मालकांना ही वही जरूर दाखवीन. त्यांनाही कळूं दे कीं तू दारूडा आहेस!"

त्यानंतर रतनने आपल्या वहींत कांहीतरी मजकूर लिहीला आणि कोदंडाला दाखवला. त्यांत लिहीलं होतं, "इतक्या दिवसांनंतर, आजच प्रथम मी पाहिलं, कीं आज कोदंडाने दारू प्यायली नव्हती."

- भवानी प्रसाद

कुशाग्र बुद्धी

एका गांवात एक राजा होता. दरवर्षी तो एक विशेष सभा भरवत असे व त्या सभेला गांवातल्या हुशार, कुशाग्र बुद्धीच्या तरुणांना आमंत्रण देत असे.

राजाचा प्रधानमंत्री त्या तरुणांच्याबरोबर चर्चा करी, आणि त्यांतल्या चतुर, तल्लख बुद्धीच्या तरुणांना आपल्या दरबारांत नियुक्त करत असे.

एकदा राजदरबारांतल्या या चर्चेत गणपती नांवाच्या एका तरुणाने आपल्या कुशाग्रबुद्धीची झलक दाखवली.

प्रधानमंत्र्यानी त्या चर्चेसाठी जमलेल्या युवकांना विचारले, "तुमच्यापैकी कुणीही हात असलेला लुळा पाहिला आहे का?'' यावर उत्तरादाखल गणपतीने म्हटले, "मी इकडे येत होतो. वाहेत एक भिकारी कागद आणि पेन्सील घेऊन बसला होता. मला पाहताच तो म्हणाला, ''बाबा, भिकाऱ्याला कांहीतरी दान द्या.'' मी त्याला पैसे दिले. चटकन् त्याने कागदावर "दोन'' लिहीले. मी त्याला विचारले "हे काय तू लिहीत आहेस?'' भिकारी म्हणाला, "हात असून जे लुळे नाहीत त्यांची मोजणी करतोय.'' त्याच्या म्हणण्याचा अर्थ होता, की जे दान देत नाहीत ते हात असूनही लुळे आहेत.

''असेच डोळे असूनही आंधळे असू शकतात ना?'' मंत्र्याने विचारले. त्यावर गणपतीने उत्तर दिले, ''अवश्य असू शकतात. एकदा मी एका शहरांत गेलो होतो. तिथे एका घराला बाहेरून मोठे कुलूप लावले होते, पण आंत बराच आवाज येत होता. मी मोठ्याने ओरडून विचारले, ''कोण आहे आत?'' पण आंतून कांहीच उत्तर आले नाही. मी लगेच शेजार पाजारच्या लोकांना एकत्र केले. आंत असलेला चोर पळून जाण्याच्या प्रयत्नात होता. सर्वांनी मिळून त्याला धरले.

त्या चोराने माझ्याकडे रागाने पहात म्हटले, ''तुझ्यासारखे डोळे असून आंधळे नसलेले लोक खूप कमी आहेत. त्यामुळेच आजपर्यंत मी माझा धंदा व्यवस्थित करत आलो.'' यावरून आपण समजले पाहिजे की घराला कुलूप असलेले पाहूनही आंत कांही आवाज येत असल्यास तिकडे दुर्लक्ष करून जाणारे डोळे असूनही आंधळेच म्हणावे लागतील.''

''जीभ असूनही मुका माणूस कोण असू शकतो?'' मंत्र्याने विचारले.

गणपती म्हणाला, ''मी एकदा एका श्रीमंताकडे कर्ज घेतले. जेव्हा व्याजाविषयी विचारले तेव्हां तो मला म्हणाला, ''जीभ असूनही जे मुके आहेत, त्यांना प्रत्येक रुपायाला एका महिन्याला चार आणे व्याजाप्रमाणे कर्ज देतो, जे असे नाहीत त्यांच्याकडून व्याज घेत नाही.'' मी त्याला याचा अर्थ विचारला. त्याने सांगितले, जे लोक उधार घेऊन संपूर्ण मुदत संपेपर्यंत कर्जाचे पैसे न देता खोटेनाटे सांगून पैसे द्यायचे टाळतात, आणि जे लोक खोटे सांगून कर्ज मागतात, ते जीभ असूनही मुके असतात.''

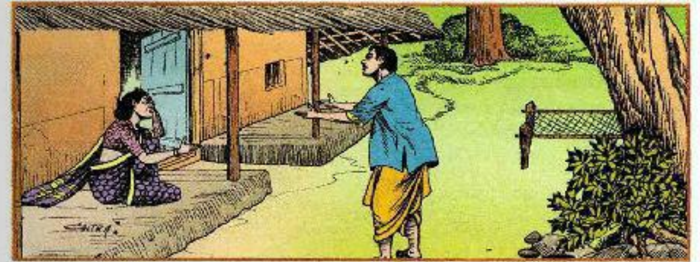
मंत्र्याने आणखी एक प्रश्न विचारला, ''न सांगता जाणारी आणि न सांगता येणारी मृत्यूशिवाय अन्य कुठलीही घटना आहे का?''

गणपतीने म्हटले, ''तारुण्य न सांगता निघून जाते, त्यामुळे नेहमी सावध राहिले पाहिजे. त्याचप्रमाणे नशिबावर विश्वास ठेवून आयुष्य वाया जाणार नाही याची काळजी घेतली पाहिजे. या साऱ्या गोष्टी माझे आजोबा मला नेहमी योग्य तऱ्हेने सांगत असत.''

''या जगांत अनेक वेळा मरणारी माणसे असूं शकतात कां?'' मंत्र्याने विचारले.

त्यावर गणपती म्हणाला, ''या गांवात मी एका रडत असलेल्या बाईला पाहिले. मी तिला विचारले, ''कां तू अशी रडते आहेस?'' तिने उत्तर दिले, ''माझे संबंध आयुष्य आता रडण्यांतच संपणार आहे. दोन वर्षांपूर्वी माझ्या शूरवीर पुत्राला एकदाच मरण आले. पण माझा घाबरट नवरा दिवसांतून दहा वेळा मरतो.''

गणपतीच्या एकंदर सर्व प्रश्नांच्या उत्तराने मंत्री खूष झाला. त्याने राजाला गणपतीला दरबारात नोकरी देण्याविषयी सल्ला दिला आणि राजाने त्याला नोकरी दिली.

चांदोबातील २५ वर्षांपूर्वीची कथा